چىنلار خاتىرلىگەن شۇنىڭدىن، رومۇك، دى ۋە باشقا ھەققۇملەر بولسا ئاھايىتى ئىنتقى ئۇيغۇرلارنىڭ ئەجدادلىرىدۇر. بۇ نۇقتىنى چىننىڭ ۋە دۇنيادىكى باشقا دۆلەتلەرنىڭ تارىخچىلىرىمۇ ئاتالغاچان ئىسپاتلاپ بەرگەنلىگەن.

ميلاددىن بۇرۇنقى 4-ئەسىردە يېزىلغان «ئاۋېستا» ۋە مىلادى 999-يىلى يېزىلغان «شاھنامە» دە: چىن تارىخلىرىدا يېزىلغان «دى» دەپ ئاتالغان قەبىلىلەرنىڭ تۈرك دەپ ئاتالغانلىقى، ئۇلارنىڭ ئاساسەن ھازىرقى موڭغۇل يايلاقلىرى، ئالتاي ۋە تەڭرىتاغلىرى بولۇپ ئوتتۇرا ئاسىيا رايونلىرىدا ياشىغانلىقى، ئۇلارنىڭ بۇ زېمىنلىرى «تۇران» دەپ ئاتالغانلىقى قەيت قىلىنغان. چىن تارىخلىرى دىلارنى ئۈچ تارماققا بۆلگەن: چى دى (قىزىل تۈرك)، بەي دى (ئاق تۈرك)، جۇڭ دى (تۆپ تۈرك) يەنى چىڭ دى (كۆك تۈرك) بولۇپ ماچاڭشۇ (چىن تۈركشۇناسى) «قىزىل تۈركلەر ھازىرقى موڭغۇلىيىنىڭ جەنۇبى ۋە ئۇيغۇرلىشىنىڭ ئەترابىدا، ئاق تۈركلەر موڭغۇلىيىنىڭ غەربى ۋە شىمالى شەرقى ئېگىزلىكىدە، تۆپ تۈركلەر بولسا يۇقىرىقى ئۈچ تۈركنىڭ ھەرقايسى تەرەپلىرىدە ياشايتتى» دەپ خۇلاسە قىلغان.

ميلاددىن بۇرۇنقى 2-ئەسىرلەردە تۇران زېمىنلىرىدىكى قەبىلىلەر ھۇن نامى بىلەن قۇدرەتلىك ئىمپېرىيىگە مەركەزلەشتى. چىنلار خۇاڭدى (ميلاددىن بۇرۇنقى [redacted] ×10 ئەسىر ئۆتكەن) دەۋرىدە ھونلار بىلەن ئۇرۇشۇپ تۇرغان. چىنلارنىڭ «دەنزىمنامە. قوشۇنلار يۈرۈشى» تارىخىدا: «قالدۇق ماكانسىز، ھونلار دەسسىدىن، يېتەلمەي يېڭى ماكانغا ھونلار قەستىدىن» دەپ خاتىرىلىگەنگە ئوخشاش ئۇلار ئۆزلىرىنىڭ ئوتتۇرا ئۇزلۇك ئىلكىدىكى زېمىنلىرىنى قوغداش ۋە ھەممىسى ئىچىگە ئالغان. كېيىنكى دەۋرلەردە ئەترابىدىكى خوشنىلىرىغا ۋاپاسىزلىق قىلىپ كىشى يېمىچىلىك قىلغان ۋە كۆچمەنلىك چاغلىرىدىمۇ ھونلارنىڭ ئۇرۇغ زېمىنلىرىنى ئىگىلىگەن ئالغان سەددىچىننى ياساش بىلەن چەكلەنگەن. دېمەك تارىخىي پاكىت سۆزلەيدۇ، قەدىمكى تۇرۇپ تۇرغان سەددىچىننىڭ ئاتالغۇسىنى، جۇغراپىيىۋى ئورنى شۇنىڭدەك تارىخىي رولى قاتارلىق جەھەتلەردە ئاكى يېقىنقى زامانلارغىچە چىننىڭ شىمال ۋە غەربىي چېگراسى بولۇپ كەلگەنلىگى ھېچ ئاساسسىز تەلەپ قىلمايدىغان دۇنياچە ئېتىراپ قىلىنغان ھەقىقەتتۇر.

ئەنە شۇ سەددىچىن چىگرا قىلغان چىن خانىدانلىقلىرى ھەرقايسى دەۋرلەردە تۈركلەرنىڭ شىمالى ۋە غەربى چېگرىلىرى بولۇپ قوغدالغان تۇرالغۇ، ھونلار ۋە باشقا تۈركلەرنىڭ دۆلەتلىرى تۈركىستانغا ئۇرۇنلىشىپ ياشاپ خاتىرىلىرىنى ئالغان، باشقا خەلقلەرنى قانداقتۇر ... ھەممىسىنى خالىغانچە بېرەلىگەن.

ميلاددىن 7 ئەسىر بۇرۇنقى ... قوللانغان ... يېزىق ... ئاغانى ... ئالىپ ئەر تۇڭا تۈركىستاندىكى ... تۈرك ... ئۇيغۇرچە ... 80 ... شېئىرى ... يازغان: «ئالىپ ئەر تۇڭا ... ئۆلدىمۇ ... بولغانمۇ ...» (قەشقەر) دە تۇرغانىدى.

مىلادى 2 - ئەسىردە يۇنان جۇغراپىيە ئالىمى پىتولېمى «جۇغراپىيە» ناملىق
كىتابىنىڭ «سېرىسلار دۆلىتى» بابىدا ھازىرقى تارىم دەرياسى بويلىرىدىكى يىپەك چىقىپ
يىپەك چىقىرىپ نەپىس شايى ئەتلەسلەرنى توقۇيدىغان خەلقلەرنى «ئۇيغۇر دېسن»
دەپ ئاتىغان. تارىم ۋادىلىرىدىكى سېرىسلار دۆلىتى، ئۇيغۇرلارنىڭ باشتالىپ ئۈچ
پىرقى ھەققىدە يۇنان، رىم ئالىملىرىدىن كتسىياس (مىلادىدىن 400 يىل بۇرۇنقى)،
ستىرابون (مىلادىدىن بۇرۇنقى 64 - يىلدىن مىلادىدىن كېيىن 14 - يىلغىچە)، پىلورۇس (مىلا
دىدىن بۇرۇنقى 1 - ئەسىر)، پومپونىئۇس (مىلادىدىن بۇرۇنقى 1 - ئەسىر) لەرمۇ نۇرغۇنلا
مەنبە تىلىك خاتىرىلەرنى قالدۇرغان.

ئوغۇزخان مىلادىدىن بۇرۇن 176 - يىلى خەن سۇلالىسىنىڭ پادىشاھى خەن
ۋېندىغا يازغان مەكتۇبىدا مۇنداق دېگەن: «لولانلار (كىرورانلار)، ئۇيسۇنلار
ئوغۇزلارنى ۋە ئۇلارنىڭ ئەتراپىدىكى 26 دۆلەتنى ھۇنلارغا قوشۇۋالدىم. بۇلار
نىڭ ھەممىسى ھۇن دۆلىتى تەۋەسىگە كىردى. ئوقيا كۆتۈرگەن خەلقلەر ھەممىسى
بىر ئائىلە بولۇپ بىرلەشتى. شىمالدىكى ئۆلكىلەر ھۇنلارغا قوشۇلدى» (بەنگۇ
خەن سۇلالىسى يىلنامىسى، ھۇنلار ھەققىدە قىسسە دىن ئېلىندى). بۇ شەرقى ئۇيغۇرلار
توغرىسىدىكى مەلۇمات بولۇپ، غەربىي يۇرت تارىخى ھەققىدە ھازىرقىلار، ا، ئوچۇق يازدى.
6 - ئەسىرگە كەلگەندە ئۇيغۇرلار ھەققىدە توختىلىپ: «ئۇيغۇرلار مىلادىيىنىڭ ئەجدادى
يىللار بۇرۇنقى ئالتاي تاغلىرى بىلەن ئەرتىش ئارىسىدىكى جۇڭغارىيە داللىسىدا ئولتۇ
راقلاشقان» دەپ قەيت قىلغان. تارىخشۇناس نۇرغۇن ئالىملار ئۇيغۇرلار ناملىق
كىتابىنىڭ 23 - بېتىدە: «تىگىز ھارۇسلار (ئۇيغۇرلار) ئەگرى تاغلىرىنىڭ شىمالى
ۋە جۇڭغارىيە ئويمانلىقى بىلەن بىرلىشىپ 60 يىل ھۆكۈم سۈرگەن (مىلادىدىن كېيىن
487 - 546 - يىللار) تىگىز ھارۇسلار خانلىقىنى قۇردى» دەپ يازدى.
مىلادى 487 - يىللىرىدىكى جۇڭگونىڭ بەي سۇلالىسى يىلنامىسىنىڭ ئۇيغۇرلار ھەققىدە قىسسە
بابىدا «... ئۇيغۇرلارغا جالالچىلىشتىن ئۇلىغ قەدىم ئۆتۈمتى، ئۇلىغ پىشامشان (چار قىلىق)،
تۇدۇن (خۇتەن) غا بارماقچى بولدى... ئۇيغۇرلار ئۆزلىرىنى ئەگرى تۇغۇن دەپ ئاتايدىكەن»
دەپ خاتىرىلەنگەن. ئۇنىڭدىن باشقا سۈي سۇلالىسى يىلنامىسى: «ئۇيغۇرلارنىڭ
ئاتا بوۋىلىرى ھۇنلارنىڭ ئەۋلادلىرى ئىدى. ئۇيغۇرلارنىڭ ئۇرۇق جەمەتلىرى ناھايىتى تولۇق».
«ئۇيغۇرلارنىڭ غەربىي تەرەپتە (تارىم ئويمانلىقى، ئوتتۇرا ئاسىيا تەرەپلەر) كە جايلاش
قانلىرى ئۈچ ئۇيغۇر باغۇدىغان ... بىلەن شۇغۇللىنىدۇ. كۆپىنچىسى كۆچمەن
يىلقىچىلىق قىلىدۇ». «ئۇيغۇرلارنىڭ ئۆرپ - ئادەتلىرى ئاساسەن تۈركلەرگە ئوخشىشىپ
كېتىدۇ» دېگەندەك مەلۇماتلار بار.
چىن سانىڭ ھەقىقى شۇئەنزاڭ (602 - 664): «قۇچۇ شەھرى، خوتەن، كۇچالىقلار
ھەممىسى يېزىقنى ئىشلىتىدۇ. ئەمما ئۇلارنىڭ ھەممىسى ... ھەرپ تىزىملىغان ئىدى».

ئەنە ئۇنىڭ ئەۋلادى مۇشۇ 750-يىلى سانىيا ھەممىسى كېيىن بايانچۇر خان تەرىپىدىن
بارسغاندىن ئارقىلىق ئەنە شۇ قەدەر، ئاقسۇ، كۇچا، قارىشەھەر، تۇرپان بويىچە بولغان شەھەر،
يېزا، [illegible] لاردا ئۇيغۇرلار يايىلىپ ياشىغانلىقى توغرىسىدا «بارس-
غاندىن ئارقىلىق ئوردۇبالىققا بارىدىغان يولدا [illegible] ئۇيغۇر خانىنىڭ [illegible]»
دەپ بايان قىلىنغان ئىدى.

821-يىلى [illegible] پادىشاھىنىڭ مەلىكىسى ئەنە ئۇيغۇر قاغانى «(ئالپ) كۈچلۈك بىلگە
قاغان»غا ياتلىق قىلىنغاندا، كۈچلۈك قاغان [illegible] شەھەرلەردىن
ئارتۇق [illegible] قىلىشى ئۈچۈن كۈچىدىن 10 مىڭ كىشىلىك، [illegible] 10 مىڭ
كىشىلىك ئۇيغۇر ئاتلىق قوشۇنىنى [illegible] ئەۋەتكەن ئىدى.

840-يىلى ئۇيغۇرلار [illegible] ۋە چىن [illegible]
قاتارلىق سەۋەبلەر، [illegible] شەرقى ئۇيغۇرلار [illegible] قارابالغاسۇنى
تاشلاپ [illegible] ئۇيغۇرلار [illegible] كۆچۈپ كەلدى. كېيىنكى
[illegible] بولغان ئۇيغۇر دۆلىتى، قاراخانىلار، قاغانلىقى قاتارلىق
دۆلەتلەر، ئۇيغۇر [illegible] ئۆز ۋەتىنى زېمىنىدا [illegible] مۇستەقىل دۆلەتلىرى
بولغاچقا بۇ ھەقتە ئىسپات [illegible] ھېچقانداق [illegible] يوق.

بىر پۈتۈن تارىخى دەۋرلەردە تۈركىستاندا [illegible] شەرقى تۈركىستاندا ھاكىمىيەت
[illegible] ئۇيغۇرلارنىڭ [illegible] جەھەتتە ۋە [illegible] جەھەتتە
بىر [illegible] بولغان ئۇيغۇر، ئۇيغۇرلارنىڭ [illegible] تەرەققىي قىلغان
مىلادى II ئەسىردىن V ئەسىرگىچە [illegible]
ساپىرلار (سۇۋارلار) [illegible] چىن تارىخچىسى [illegible] «ساپىرلار دۆلىتىنىڭ
[illegible] تىلى [illegible] ھەرپلىرى [illegible] ئوخشاش» دەپ يازغان.
بۇ ھەقتە چىن تارىخچىسى [illegible] (V ئەسىردە ياشىغان): «[illegible] ھەرپلىرى
[illegible] ئۇيغۇرلارنىڭ [illegible] ئىدى، [illegible] ئۇلار، ئۇيغۇرلار
ئاتالغان [illegible] ئۇلارنىڭ [illegible] ئاتاشقان. ئۇلارنىڭ
تىلى [illegible] تىلى بىلەن ئوخشاش بولۇپ، [illegible]
ئۇلارنىڭ [illegible] ئىدى» دەپ خاتىرىلەنگەن ئىدى.
چىن تارىخچىسى [illegible] (X ئەسىردە ياشىغان) مۇنداق يازغان: «ئۇيغۇرلار
نىڭ ئاتا بوۋىسى [illegible] ئەۋلادى، [illegible]
[illegible] دەپ ئاتالدى. ئۇلارنىڭ [illegible] ئۇيغۇرلار [illegible]
[illegible] ئۇلار [illegible] يازىدۇ. ئۇيغۇرلارغا [illegible]
كېيىنكى [illegible] ئۇلار ئۇيغۇرلار دەپ ئاتالدى». چىن تارىخچىسى [illegible] (XI ئەسىر)
«ئۇيغۇرلارنىڭ ئاتا بوۋىسى [illegible] ئىدى. ئۇلار [illegible] ھەرپلىرى [illegible]
[illegible] ئۇيغۇرلار دەپ ئاتالدى». [illegible] XIII ئەسىر

دە ئۇنىڭدىن مەشھۇر سىياسەتچى، تارىخچىسى ئوۋيې جېڭ: «ئۇلار ئالدىنقىلارنىڭ ئەجدادلىرى
ھونلارنىڭ ...... ئەۋلادى بولۇپ، ئۇلار ئوتتۇرا ئاسىيادىكى بەگلىكلەر ئىدى. ئۇلار غەربىي دېڭىز
(كاسپىي دېڭىزى) نىڭ شەرقىدىن تارىم ئاتچ جىلغىلىرىنى بويلاپ ئولتۇراقلاشقان»
دەپ يازغان.

مىلادى 735-يىلى ئورنىتىلغان «بىلگە قاغان ئابىدىسى»: «ئوتتۇز ئوغۇزلار
مېنىڭ ئۆز خەلقىم ئىدى ......» دەپ خاتىرىلەنگەن. ئوتتۇز ئوغۇز - شەرقىي ئۇيغۇرلارنىڭ
بىر ئاتالمىسى ئىدى.

مىلادى 6-ئەسىردە ياشىغان رىم تارىخچىسى ئاتتالا: «سىكىفلار (ساكلار)
بىلەن تۇركلەر بىر قەبىلىدۇر» دەپ خۇلاسە قىلغان.

.. كونا ئاتالغۇ. «ئۇيغۇرلار تەزكىرىسى»دە: «ئۇيغۇرلار بۇرۇنقى ھونلارنىڭ ئەۋلادى
بولۇپ، كېيىنكى ۋېي خانلىقى (386 - 534) دەۋرىدە تۆلەس دەپ ئاتالغان..
كېيىنچە ئۇيغۇرلار دېيىشكەن» دەپ ئەسلىتىلگەن.

جۇڭگودىكى ئەڭ قەدىمقى ئەسەرلەرنىڭ خەرىتىلىرىدىن مەشھۇر ئەسەرلەردە لوپنۇر كەلكۈن ئوتتۇرا
ئاسىيادا، تۈركىستاندا جۇڭگونىڭ غەربىي شىمالىي تۈركىستاندا ئۇيغۇرلارنىڭ ئەجدادلىرى
قەدىمدىن ئاتلىق تارىختىن بۇيان ياشاپ كەلگەن. بۇ زېمىندا ئۇيغۇرلارنىڭ ياشىغان-
لىقى ھەققىدە ھەتتا چىن تارىخچىلىرى ئېنىق يېزىپ قالدۇرغان.

ئىراق ھۆكۈمرانلىرى خەنزۇلاردىن باشلاپ چىن ھۆكۈمرانلىرى ھەر زامان ئۇياتسىز
لىق، تاجاۋۇزچىلىق قىلىپ كەلگەن، بۇ زېمىنغا ئادالەتسىز ھۆكۈم سۈرۈپ كەلگەن.
يېقىنقى يىللاردا يازغان «جۇڭگونىڭ شىمالىي تارىخى» 2-قىسىم ...بولۇپ ...
ئوبېي جىڭنىڭ پادىشاھلىقى ... يازغان ھەقىقەتلەرنى ... قەيت
قىلىنغان: «جۇڭگو تارىخىدا خاتىرىلەنگەن ياشىغۇچى بولسىمۇ، ئۇلار ئەزەلدىن
ئۆز مۇستەقىل دۆلەت قۇرۇپ ياشاپ كەلگەن، ئۆزىنىڭ ...
تەرەققىيات يولىنى بېسىپ ئۆتكەن.» چىن ھۆكۈمرانلىرى
تارىختىن بۇيان بۇ قەدىمكى زېمىننى ئىشغال قىلىپ تەرەققىي ئۇيغۇر دۆلەتلىرى،
جۇڭگو تارىخىدىكى دۆلەتلەر، ئۇيغۇر مەدەنىيىتىنى جۇڭگو مەدەنىيىتى ئىچىدە
ئۆز دۈشمىنى دەپ قاراپ، ئۇلارنىڭ زېمىنلىرىنى خىتاي ... بىلەن ئىگىلەپ
... 2 مىليون كىلومېتىر غايەت زور يەرلەرنى شەرقىي تۈركىستاننى
قالدۇردى. ھازىرقى چىن كوممۇنىستلىرى شەرقىي تۈركىستاننى ... ...
قىلىپ ... ئۇنىڭ ... قىلىپ ... ... بايلىقلىرىنى
بۇلاپ، ئاھالىسىنى ... ئۆزگەرتىپ ... قىلىپ، بۇ زېمىندا
... ئۇيغۇر مىللىتىنى يوقاتماقچى ... ساختا
تارىخ ... ئۆزگەرتىپ ... دۇنيا جامائەتچىلىكىنى
ئالداشقا ئۇرۇنماقتا.

چىن كوممۇنىستلىرىنىڭ ساختا تارىخچىلىرى شەرقىي تۈركىستاننىڭ بىر دەۋرلەردىكى
بەزى يادىكارلىقلىرى يەنى ئۇيغۇر تۈركلىرىنىڭ باشقا مىللەتلەرنىڭ تىل ۋە يېزىقلىرىنى بىرمەزگىل
ئىشلەتكەنلىكى، شۇنىڭدەك چىن سودىگەرلىرىنىڭ شەرقىي تۈركىستانغا قوشۇن تۈشكۈزۈپ ئەسكەرى
بازىلىرىنى ئەسىرى قىلغانلىقىنى باھانە قىلىپ ئۇيغۇر تۈركلىرىنىڭ مەۋجۇتلۇقىنى ئىنكار قىلىش
ھەممىسىگە يېتىشتىن ئۇچۇرنى ئالدى بىلەن تۈركىستان تارىخچىلىرىنىڭ ئەسەرلىرى، بۇنىڭ يېزىپ
كەلگەن بارلىق تارىخلىرىغا ۋە تارىخىي شەخسلەرگە «بۆلگۈنچى، مىللەتچى، پانتۈركىست»
~~[illegible]~~ تامغىسى چاپلاپ ئۇچۇقتىن-ئۇچۇق ئۇرۇپ ئۆزگەرتمەكتە. شۇنداق بولۇپمۇ دۇنيادىكى تارىخشۇ-
ناس، تۈركلۈشۇناس ئالىملارنىڭ بۇ يۆنىلىشتە تەتقىقاتلىرىغا تەۋە تارىخقا سىنچى ھاقارەت
كەلتۈردى. شۇنىڭدەك ئۆز تارىخىي ئاپتورلىرى مىللەتچىلىق قەدىمىي قىلغانغا
رەسمىي پاكىتلار، نەق رەت قىلىپ ئۆز مىللىي مەدەنىيىتى ۋە تارىخىنى كۆز يۇمدى.
ھەقىقەتتىن باشقا تارىختا، تارىخىي رېئاللىقنى ئىنكار قىلغان ھەممە سىياسى
مۇددىئاسى ئۈچۈن ساختا تارىخ قويۇپ قويۇپ چىققان ھەرقانداق كىشىنىڭ تارىختا
ئىپلاس نامى قالدۇرغانلىقى، ئۆز پۇتىغا ئۆزى پالتا چاپقانلىقى ھەممىگە مەلۇم.
ئاخىردا شۇنى ئەسكەرتىپ ئۆتەيكى پۈتۈن دۇنيا مەدەنىيىتىگە ئۈچ
ئۇچ ھەسسە قوشقان بۈيۈك ئۇلۇغ تارىخنىڭ ئىگىلىرى بولغان ھېچكىم
قارا سۇ ... شەرقىي تۈركىستان - شەرقىي تۈركىستانلىقلارنىڭ مۇقەددەس
ئانا ماكانى ۋە مۇقەددەس ۋەتىنىدۇر.

شەرقىي تۈركىستان خەلقلىرى چىن كوممۇنىستلىرىنىڭ ئىستېلاسىدىن
قۇتۇلۇپ ھۆر ۋە ئەركىن ئازاتلىق بايرىقىنى چوقۇم جەۋلان قىلدۇرىدۇ.

رايىيە مۇسوھ سەھت، 46 ياشلىق ئاپال ئوسفىدم
دۆلەتلىك پەنقىدە رەملىسە ئەقسست
ھاتىسەر تاھ تورسۇم رايدىلو 6 سىياسى تگە سى سىرع
ھاسۇمسى مىدتا نشلار ەر مسنع موناوى رەپشى
چقتەئل بارنالارقى بانلارسى ج مسنع ھيشى.
ئۇسىدىرمەلسانا ھشلىرى سىرلوكوھالكىنا ھشلىرنى
ياقشى ششەد. مىرلوكو شعادى ناھشلارنى
شعادى رەھە بارن مستپ جوسعتەرت سىرتالەدورفان
ھرملىلت نما ھشلىرى وە چقتەئل ناھشلىرىدىن
ھندىستان، پاكىستان ۋەرسېپى، ھندونوزىيە
... لارسع ناھشلىرىنى شىپ مۇلقتىار ئادە ١
قىزىمش ئالقىشقا ئرتىشكان. ھندونوزىيە، پاكىستان
كۇۋەيت، ئىراق، سەئۇدى، فىرانسىيە. شىمالى
ياۋروپا، ئامرىقا قاتارلىق 20 نەچچە دۆلەتلە
سىرسى ئۇسىرن قومىۋپ قىزغىن ئالقىشقا ئرتشكەن
دۆلەت تاشقى وە مۇلقتىار ئادا شۇمدەرە ت
ئافغانىستان تاغلىق ناھشى

دەسمان قاتلىنى، قاپايال تۆشۈنۈر قويۇ ياپتى،

دەرھال ماڭدى پۈتۈن دەرىجىدە ئەرزىشت

تۆمۈرچى تۆسۈۋال، تۆزۈلۈپ دەرھال ماللارنى

تۆسۇلى: ھەر قاپىسى بىلەن تۆت تۆسۈۋېلىش

تۆشپاپ دەۋەر تەرتىپ بىلەن قاپلان قىنى، يېڭى ئۇيۇشما

تا تاپارلىق شۇنىڭدەك ئىشلىتىلگەن قەلەم باشى

رەھال ماشىنا ماللارنى دۆتى دەۋە قاتلاپ

تاتا لغان تالا ئىشلىتىپ تۆسۈۋالدى،

ئۇشتا ئورۇن ماللارنى، ياپونىيە ئىزدە

ھېلىقى دەۋە جىنۇب چاۋدا ئۇنىڭ بەرىپ

تۆمۈرنى قوغۇپ قىزىمنى تالقىشقا ئۈشكى

تۇرسۇنبابا ھارسىدى 29 ياشتا. تۇرسۇنغۇر تاپال
دۆلىتى تىلىك 2 بىنىدە رجىمىك چۈرشىت
مەملىكەت تىلىك دە شادەتسۇن مۇرا بۇنلارغا تۇتۇل
مەرسابىقلىرىدا پرىنىدە رقىلىپ تۇتۇل
مۇنىسا ياشتا ئىشلىگەن

شۇ مەزگىلدە ياش يىگىت. سوۋېت قوشۇنلىرى
دۆلەتلىرىدە تۇتقۇن ياللىنىپ تۇتۇل
تۇرمىدە ئىشلەشكە

تامامان 24 ياشتى ئىدى. ئۇيغۇر

دۆلەتلىك 2 نچى دەرىجىلىك ئۇسۇلچى

مالايزىيا. سىنگاپور. سەئۇدىي قاتارلىق

دۆلەتلەردە يالغۇز ئۇسۇل ئوينىغان

قىزغىن ئالقىشقا ئېرىشكەن

مەمنىرە ت ئايال ئۇيغۇر ھا 2 يىلى
د د دم تلسە دۇ بنجى دە ر جلىسە دۇ رشتست
ھم ئۇسول شۇنيا ميدۇ، ھم ئاھشا
ئىشە و. سو و تل بر يب ئۇ يۇن قو يوو
تىز غىز ئا لقىشقا ئۇشكن.
سا يە ر حى
دى

装
订
线

شۇما شۇل ھايان 59 يىلى بىز رۇشىنجىز

دولان تىلىدە 2 نىچى دە رجىلىك مەنزىتاشت

ئۆسۈملۈك 8 خىل مەنزىلىسنى

چاپلانغىدۇ، ① ئاۋاز، ② نەي

③ داپ، ④ ساتار، ⑤ غىجەك

⑥ تاشى، ⑦ چاڭ، [8] تولۇشۇن

8 خىل مەنزىلىن ھەممە چىلىپ ئاۋاتىرىدۇ

رايونلۇق مەنزىتا ھوسابقىسىدا بىرىنچى

دەرىجىلىك ھوسابا يېقى ئۇتقان

ئېگىزدۇر ، ئۇلۇغدۇر ئانا دىيارىم .
چاقناپ چالىدۇ ، دولقۇنلىرى كۆكنى
دەريالىرى مۇزىكا شىنى
ئۇزۇن ئۇزۇن دولقۇنلاردا ئۇيۇلۇپ
قۇيۇلسىچى قىزغىن ئانا ئىشقىغا ئۆسكەن .

装 订 线

شۇنىڭ بىلەن، ئۇيغۇرچە 86 يېشىدا

غەزەلە چاغلىدا،

يېڭى تىلدا 3 يىلدا ، جەمئىي مەزمۇنلۇق

ئۆز يۈزلىگەن سۆزلۈك قاتارلىق

دۆلەتلەردە نەشىر قىلىنىپ قىزغىن

ئالقىشقا ئېرىشكەن،

غەزەلە ماھىرى

داۋۇت ئاۋۇت ئەپەندى 48 ياشتا ئۇيغۇر

دۇتار تىلىم بېرىش دە ۋە جەملە مۇزىكانت

دۇتار تېشى ۋە ھەقىقەت رادىئو ئاتاغلىق

مۇزىكانت بولۇپ ئۇيغۇر مۇزىكىسى

ئىزدىنىش ئۇستازى داۋاملاشتۇرۇپ

ئۇرۇنلىماقتا.

ياپونىيە، ئامېرىكا، ھىندونېزىيە

سىنگاپور، مالايسىيا قاتارلىق 20

نەچچە دۆلەتتە ئويۇن قويۇپ

تەشرىپ ئالقىشقا ئېرىشكەن.

ياسىن ئۆتكۈرنىڭ 28 يېشى

دوداڭ تاشلاپ [illegible] دەردىدە مەن مۇڭلانغان

ئىچ [illegible] سىلىقلى سوۋۇپ قاتتارلىق

كۆپ دوداڭ تالاردا ئۆسۈپ قويۇپمەن

تەسىمنى ئانا تەقدىرىم ئۆستۈرگەن

تالا تاشلاپ [illegible] داۋا بولمايدۇ

装

订

تونۇلغان شىمىن. 23 يېشىدا ئۇ سىنگاپور، تايلاند

دۆلەتلىك تىببىي ئىنستىتۇتتا مەشغۇلات

مالايزىيا، [illegible] . [illegible] قاتارلىق

دۆلەتلەردە ئۆسمۈرلەر [illegible]

قىزغىنلىقى [illegible] .

يېشى [illegible] ماھىر .

装

订

线

بېكىتىلگەن تامامىنىدۇ. 15 كىشىدىن 11، 12 كىشىگىچە

بېرىلىشى بولىدۇ. يالغۇز مېزىتا، يالغۇز

تامشا، يالغۇز شۇ سوئال دەپ تاللىكىت

مېزىتا، تا تاللىكىت شۇ سوئال. شۇ ئوقۇم

شۇ تۈرۈنلىشىدا تامامىنىدۇ. بولۇپ

بىر پىرىم سائەت تېشى 2 سائەت تەكشۈرۈلىدۇ،

بىر بار دېغان دەرلە تېشىلى بارلىغا چىقىم سىرىمىزى

بارشى تەلىپى كېرا تاقاتالىسى لارنى كۆتۈرۈپ

بىر پىيادە ھەربىر شەھەر تېشىلە

بىرلىشىمۇ بولىدۇ.

ئىلمىي ماقالىلەردىن تەرمىلەر ۋە ئۇلارنىڭ قىسقىچە مەزمۇنى

~ 5 ~

«شىنجاڭنىڭ ئىقتىسادىي تەرەققىياتىدىكى ئون چوڭ تەتقىقات تېمىسى»
(ئاپتور: شۈي جۇن، «شىنجاڭ ئىقتىساد - تېخنىكا ئۇچۇر ئاخباراتى» 1988 - يىل 1 - سان 4 — 40 - بەتلەر)

ئاپتور شىنجاڭنىڭ ئىقتىسادىي تەرەققىياتىدا تەتقىق قىلىشقا تېگىشلىك ئون چوڭ تېمىنى ئوتتۇرىغا قويىدى. 1. «قان بېرىش خاراكتېرلىك ئىگىلىك» قانداق شەكىللەنگەن؟ قانداق قىلغاندا مالىيە قىيىنچىلىقىدىن قۇتۇلۇپ، خەلق ئىگىلىكىنىڭ ياخشى سۈپەتلىك ئايلىنىشىنى ئەمەلگە ئاشۇرغىلى بولىدۇ؟ 2. يېقىندىن قۇرۇلغان بىر تۈركۈم دۆلەت ئىگىلىكىدىكى يۇڭ توقۇمىچىلىق، پاختا توقۇمىچىلىق، شېكەر زاۋۇتلىرى نېمە ئۈچۈن قىيىن ئەھۋالغا چۈشۈپ قالغان. نېمە ئۈچۈن ئىشلەپچىقىرىشقا كىرىشكەندىن كېيىن پايدا ئالغان بولسىمۇ ئۆسۈمىنى تۆلەپ بولالمايدۇ؟ مۇشۇ تۈرلەرنى يولغا قويۇشقا بولىدۇ، دېگەن تەتقىقات نەتىجىسى ئەينى چاغدا قانداق تەستىقلانغان، بۇندىن كېيىن سىياسەت بەلگىلەشتە قايسى تەجرىبە - ساۋاقلارنى يەكۈنلەش كېرەك؟ قانداق قىلغاندا بۇ كارخانىلارنى قىيىنچىلىقتىن قۇتۇلدۇرۇپ، ئۇلارنى ياخشى سۈپەتلىك ئايلىنىش يولىغا سالغىلى. ئاپتونوم رايونىمىزنىڭ ئەۋزەللىكىنى ھەقىقىي تۈردە جارى قىلدۇرۇش ئىمكانىيىتىگە ئىگە قىلغىلى بولىدۇ؟ 3. بانكا ئارقىلىق ئىچكى ئۆلكىلەرگە ئېقىپ كەتكەن مەبلەغنى قانداق قىلغاندا شىنجاڭنى ئېچىش، شىنجاڭنى گۈللەندۈرۈش مەبلىغىگە ئايلاندۇرغىلى بولىدۇ؟ 4. يايلاق چارۋىچىلىقىدىكى يامان سۈپەتلىك ئايلىنىش قانداق شەكىللەنگەن؟ قانداق قىلغاندا يايلاق چارۋىچىلىقىدىكى يامان سۈپەتلىك ئايلىنىشنى ئۆزگەرتكىلى بولىدۇ؟ 5. ناھىيە دەرىجىلىك ئىگىلىك شىنجاڭنىڭ ئىگىلىك تەرەققىياتىدا قانداق ئورۇن تۇتىدۇ؟ قانداق قىلغاندا ناھىيە دەرىجىلىك ئىگىلىكنى تەرەققىي قىلدۇرغىلى بولىدۇ؟ 6. نۆۋەتتە نېفىت سانائىتى نېمە ئۈچۈن شىنجاڭنى مالىيە قىيىنچىلىقىدىن قۇتۇلدۇرۇپ، خەلق ئىگىلىكىنىڭ ياخشى سۈپەتلىك ئايلىنىشىنى ئىلگىرى سۈرىدىغان تۈۋرۈك سانائەتكە ئايلىنالمايۋاتىدۇ؟ قانداق قىلغاندا نېفىت سانائىتىنى شىنجاڭنى مالىيە قىيىنچىلىقىدىن قۇتۇلدۇرىدىغان تۈۋرۈك سانائەتكە ئايلاندۇرغىلى بولىدۇ؟

7. ئىسلاھات ئارقىلىق شىنجاڭنى ياكى شىنجاڭدىكى مەلۇم بىر جاينى ئىچكى قۇرۇقلۇق تىپىدىكى ئىقتىسادىي ئالاھىدە رايون قىلىپ قۇرۇپ چىققىلى بولامدۇ - يوق؟ ئالاھىدە رايون قۇرۇشتا قانداق شەرتلەرنى ھازىرلاش كېرەك؟ مەركەز ئاپتونوم رايونغا قارىتا ئۆزگىچە ئۆزى خوجا بولۇش ھوقۇقى. ئىمكانى ئېچەۋېتىش. ئىگىلىكنى جانلاندۇرۇش جەھەتتە قانداق سىياسەتلەرنى بەلگىلەپ بېرىشى كېرەك؟ قانداق قىلغاندا ئىسلاھات ئارقىلىق شىنجاڭنىڭ ئىقتىسادىنى تەرەققىي قىلدۇرغىلى بولىدۇ؟ 8. قانداق قىلغاندا شىنجاڭنىڭ ئەمەلىي ئەھۋالىغا ئاساسەن، ھازىر بار بولغان كارخانىلارنى جانلاندۇرغىلى بولىدۇ؟ 9. قاتناش - ترانسپورت شىنجاڭنىڭ ئىقتىسادىي تەرەققىياتىنى چەكلەۋاتقان ئېغىر مەسىلە. شىنجاڭغا كېلىدىغان ۋاگون ئاز. شىنجاڭدىن چىقىدىغان ۋاگون كۆپ. قانداق قىلغاندا بۇنداق ئەھۋالنى ئۆزگەرتكىلى بولىدۇ؟ 10. ئىگىلىك باشقۇرۇش خادىملىرى، تېخنىك خادىملار يېتىشمەسلىك مەسىلىسىنى ۋە ئۇلارنىڭ تارقىلىشى تەكشى بولماسلىق مەسىلىسىنى قانداق قىلغاندا ھەل قىلغىلى بولىدۇ؟ (ئەسلىي ماقالە تەخمىنەن 2 مىڭ خەتلىك).

«دىڭلىڭ، ئېگىز قاڭقىللىقلار، جۇجان، چىژلى ۋە تۇرا (تېيلىلار) توغرىسىدا مۇھاكىمە» (ئاپتور: جۇڭ شىنچى. «چىڭخەي مىللەتلەر شۆيۈەنى ئىلمىي ژۇرنىلى» 1988 - يىل 2 - سان، 54 — 61 - بەتلەر)

«ئەلنى ئىدارە قىلىش ئۈرنەكلىرى» دە «ئېگىز قاڭقىللىقلار چىژلىلار ياكى تۇرالار دەپ ئاتالغان» دېگەن بىر ئىزاھات بار. كېيىنكى دەۋرلەردە ئۆتكەن ئالىملار يۇقىرىقى ئىزاھاتقا ئاساسەن، ئېگىز قاڭقىللىقلار، چىژلىلار ۋە تۇرالارنى بىر مىللەت دەپ قارىغان. ھەتتا دىڭلىڭلار بىلەن ئېگىز قاڭقىللىقلارنىمۇ بىر-بىرى بىلەن ئارىلاشتۇرۇۋەتكەن. ئاپتور يۇقىرىدا نامى ئاتالغان خەلقلەر ئۈستىدە بىر - بىرلەپ مۇھاكىمە يۈرگۈزگەندىن كېيىن مۇنداق قاراشقا كېلىدۇ: دىڭلىڭ ۋە چىژلى دېگەن ئىككى نام ئىككى مىللەتنىڭ نامى. چىژلى بىلەن ئېگىز قاڭقىللىقلار بىر خەلق ئەمەس. جۇجانلار بىلەن ئېگىز قاڭقىللىقلار شىمالىي ۋېي سۇلالىسىغا بېقىنغان كۆچمەن خەلقلەرنىڭ ئورتاق نامى: تۇرا (تېيلى) بولسا، تارىخنامىلاردا تۈركلەر بىلەن بىر ۋاقىتتا خاتىرىلەنگەن قەۋملەر ئاساسىدا بىرلەشكەن ئورتاق گەۋدىنىڭ نامى. دىڭلىڭلاردىن تېيلىلارغىچە ئارىلىقتا بىر نەچچە يۈز يىللىق تارىخىي جەريان ئۆتكەن. ئەگەر ئۇلارنىڭ ئوتتۇرىسىدىكى كونكرېت پەرقنى ئايدىڭلاشتۇرمىغاندا، ئۇلارنىڭ مۇناسىۋىتىنىڭ ئۆز ئارا ئومۇمىي جەريانىنى چۈشەنگىلى ۋە مۇناسىۋەتلىك تارىخىي پاكىتلارنى ئىلمىي يوسۇندا ئىزاھلىغىلى بولمايدۇ.

«كۇسەن مەدەنىيىتى ۋە ماگاخاندارا مەدەنىيىتى» (ئاپتور: جۇيىڭرۇڭ. «شىنجاڭ

داشۆ ئىلمىي ژۇرنىلى» 1988 - يىل 1 - سان 15 — 25 - بەتلەر)

كۆسەن مەدەنىيىتى بىلەن ماگاخاندارا مەدەنىيىتىنى بۇددا مۇنارى، كىمىر ئۆيلەرنىڭ ئۇمۇمىي جايلىشىشى، سەنئەت شەكلى، بۇتنىڭ ئوبرازى، مۇنەككەلەرنىڭ ئوبرازى قاتارلىق جەھەتلەردىن سېلىشتۇرۇپ تەتقىق قىلغان. ئۇ مۇنداق دەپ قارايدۇ: كۆسەن مەدەنىيىتى ماگاخاندارا مەدەنىيىتىنىڭ تەسىرىگە ئۇچرىغان بولسىمۇ، ئەمما كۆسەن مەدەنىيىتى ئۇنى ئۆزلەشتۈرگەن، ئۇنى ئۆز رايونىنىڭ مەدەنىيەت ئەنئەنىسى ۋە سەنئەت ئۇسلۇبىغا بىرلەشتۈرۈپ، بىر خىل يېڭى مەدەنىيەتنى، يەنى كۆسەن مەدەنىيىتىنى ياراتقان. شۇنچە كۆپ كۆسەن كىمىر ئۆيلىرىنىڭ ئاز بىر قىسمىنى ئىرانلىقلار، ماگاخاندارالىقلار، خەنزۇلار قازغان بولسىمۇ، ئەمما ئۇنىڭ لىق بىلەن كۆسەن مەدەنىيىتىنى ماگاخاندارا مەدەنىيىتى ياكى خەنزۇ مەدەنىيىتى دەپ ھۆكۈم چىقىرىش روشەنكى ئىلمىي قاراش ئەمەس. (تەخمىنەن 13مىڭ خەتلىك).

«دۈنخۇاڭ ئەدەبىكە قايتقان قوشۇن مەزگىلىدىكى جۇڭيۈنلەرنىڭ مىللەت تەۋەلىكى مەسىلىسى ھەققىدە قىسقىچە بولاھىزە» (ئاپتور: گوخىڭ. «لەنجۇ داشۆ ئىلمىي ژۇرنىلى» 1988 - يىل 1 - سان، 41—48 - بەتلەر).

ئاپتور دۈنخۇاڭدىن تېپىلغان ئۈچ پارچە ھۆججەتكە ئاساسەن مۇنۇلارنى ئىسپاتلىغان: جۇڭيۈنلەر جىڭيۈيلەر دەپمۇ ئاتالغان. دۈنخۇاڭدىن تېپىلغان ھۆج-جەتلەردە بەزىدە سابىلار دېيىلگەن. بۇ نامنىڭ پەيدا بولۇش مەنبەسى تۇبۇتلار ئىشغالىيىتى دەۋرىدە لوپنۇر رايونىدا قۇرۇلغان سابى ھەربىي - مەمۇرىي رايونى بىلەن مۇناسىۋەتلىك. جۇڭيۈنلەر مىلادى IX ئەسىرنىڭ ئاخىرلىرى، تاڭ سۇلالىسى گۇاڭچىڭنىڭ تۇنجى يىلىدىن 3 - يىلىغىچە بولغان ئارىلىقتا پائالىيەت ئېلىپ بارغان. IX ئەسىرنىڭ كېيىنكى يېرىمىدا، تۇبۇت ھاكىمىيىتى گۇمران بولغاندىن كېيىن سابىدا ئولتۇراقلىشىپ قېپقالغان تۇبۇتلار، ئۇيغۇرلار ۋە باشقا مىللەتلەر بىلەن بىرلىشىپ، مۇستەقىل كۈچ سۈپىتىدە ئۆز تەسىرىنى كېڭەيتىپ بىر ھاكىمىيەتكە ئايلانغان. ئۇدۇنلۇقلار ئۇلارنى سۇمۇدالار، شىجۇلىقلار سۇمۇللار، شاجۇدىكى جاڭ جەمەتى جىڭيۈيلار دەپ ئاتىغان. ساۋ جەمەتى مەزگىلىدە جۇڭيۈنلەر دەپ ئاتالغان. ئۇلارنىڭ مىللەت تەۋەلىكىنى تەتقىق قىلغاندا سابى ھەربىي - مەمۇرىي رايونىدىكى تۇبۇتلارنى ئاساس قىلىش، ئۇلاردىن باشقا يەنە ئۇيغۇرلارنىمۇ نەزەر-دىن ساقىت قىلماسلىق لازىم. باشقا قوۋملار ئۇستىدە داۋاملىق ئىزدىنىشكە توغرا كېلىدۇ. جۇڭيۈنلەرنىڭ پائالىيەتلىرى مىلادى 1010 - يىلىدىن ئىلگىرىكى مەزگىل-لەردە ئاياقلاشقان. ئۇنىڭدىن كېيىن سېرىق ئۇيغۇرلار باش كۆتۈرۈپ چىقىپ جۇڭيۈنلەرنىڭ مۇستەقىل ھاكىمىيەت دەۋرىگە خاتىمە بەرگەن. بۇنىڭدىن باشقا،

ئاپتور يەنە ياپونىيىلىك ئالىمنىڭ جۇڭگۇيۇنلەر — جۇڭگۇيېنلاردۇر دېگەن قارىشىدىن شۈبھىلىنىپ، جۇڭگۇيۇنلەر سابىلاردۇر، جۇڭگۇيېنلار بولسا توققۇز تاتارلاردۇر، جۇڭگۇيۇنلەرنىڭ پائالىيەت مەركىزىنى لوپنۇردا، جۇڭگۇيېنلارنىڭ پائالىيەت مەركىزى ئۆرغۇنا دەرياسى ئەتراپىدا ئىدى، دەپ قارايدۇ. (تەخمىنەن 4 مىڭ خەتلىك).

«مىتى (米[illegible]) غەربىي رايونلۇقلارنىڭ ئەۋلادى» (ئاپتور: لىشاۋۋېن، «تارىخ تەتقىقاتى» 1988 - يىل 2 - سان، 92 — 95 - بەتلەر).

مىتىنىڭ ئىلگىرىكى ئۈچىنچى، تۆتىنچى ئەۋلاد ئاتا - بوۋىلىرىنى تاڭ سۇلالىسى ئوردىسى ساتۇۋېلىپ قوشۇنىدىن تەكلىپ قىلىپ ئەكەلگەن غەربىي ئەمەلدارلار. ئۇلار مىلادى 847 — 883 - يىللاردا غەربىي رايوندىن ئوتتۇرا تۈزلەڭلىككە كەلگەن. شۇڭا مىتى خەنزۇ مەدەنىيىتىنى ناھايىتى چوڭقۇر ئۆزلەشتۈرگەن بولسىمۇ، لېكىن غەربىي رايوندىكى ماغايانالىقلارنىڭ بىر مۇنچە ئالاھىدىلىكلىرىنى ساقلاپ قالغان. (تەخمىنەن 3 مىڭ 300 خەتلىك).

1988 - يىلى شىنجاڭدىن تېپىلغان تاش قورال دەۋرىگە ئائىت يېڭى ئارخېئولوگىيىلىك يادىكارلىقلار

شىنجاڭدا مەدەنىي يادىكارلىقلارنى ئومۇمىيۈزلۈك تەكشۈرۈش خىزمىتى ئومۇمىيۈزلۈك قانات يايدۇرۇلغانلىقتىن، تاش قورال دەۋرىگە ئائىت ئارخېئولوگىيىلىك يادىكارلىقلارنى تەكشۈرۈش خىزمىتىدە بۇ يىل يېڭى نەتىجىلەر قولغا كەلتۈرۈلدى. بۇ ئاساسەن بەزى مۇھىم خارابىلەرنىڭ تېپىلغانلىقىدا، نۇرغۇن مەدەنىي يادىكارلىقلارنىڭ يىغىۋېلىنغانلىقىدا ئەكس ئېتىدۇ. بۇ، شىنجاڭنىڭ تاش قورال دەۋرى تارىخىنى تەتقىق قىلىشتا خېلى مۇھىم ئىلمىي ئەھمىيەتكە ئىگە.

3 - 4 - ئايلاردا، مەدەنىي يادىكارلىقلارنى ئومۇمىيۈزلۈك تەكشۈرۈش خىزمىتى ئالدى بىلەن تۇرپان ۋىلايىتىدە باشلاندى. تۇرپاندىن تاش قورال دەۋرىگە ئائىت جەمئىي يەتتە يېڭى خارابە ئىزى تېپىلدى. توقسۇن ناھىيىسىدىن ئويمان چاڭراق ؟ ([illegible]) تاش قورال خارابىسى، پىچان ناھىيىسىدىكى دىخار، قىزىلقۇم، ياڭخى ئاستا مەلىسى، ئاشقىنىبۇرىق، ئاقتېرەك ۋە ئەرسۇن كەنتى قاتارلىق ئالتە جايدىن تاش قورال خارابىسى بايقالدى.

«شىنجاڭ ئىجتىمائىي پەنلەر تەتقىقاتى» (جۇرنال)دىن 1989 - يىل 2 (ئومۇمىي 74) - سان.
H

شىنجاڭ ئىجتىمائىي پەنلەر تەتقىقاتى
1990 - 4 - سان .

شىنجاڭ نوپۇسىنىڭ ئالاھىدىلىكى ۋە ئۇنىڭ ئىقتىسادىي تەرەققىياتقا كۆرسىتىدىغان تەسىرى

~ 6 ~

شيۆك يۈكخۇي

شىنجاڭ كۆپ مىللەت ئولتۇراقلاشقان رايون. شىنجاڭنىڭ يەر كۆلىمى 1 مىليون 610 مىڭ كۋادرات كىلومېتىر بولۇپ، پۈتۈن مەملىكەت يەر كۆلىمىنىڭ ئالتىدىن بىر قىسمىنى تەشكىل قىلىدۇ، مەملىكەت بويىچە ئەڭ چوڭ مەمۇرىي رايون ھېسابلىنىدۇ. ھازىر شىنجاڭنىڭ نوپۇسى 14 مىليون 60 مىڭ بولۇپ، پۈتۈن مەملىكەت نوپۇسىنىڭ 1.3 پىرسەنتىنى ئىگىلەيدۇ. دېمەك، شىنجاڭدا بىر كۋادرات كىلومېتىر يەرگە 8.5 ئادەم توغرا كېلىدۇ. بۇ سان پۈتۈن مەملىكەت نوپۇسىنىڭ ئوتتۇرىچە زىچلىقىنىڭ 7.5% ىگە توغرى كېلىدۇ. بۇ نىسبەت چىڭخەي ۋە شىزاڭنىڭ ئوتتۇرىچە نوپۇس زىچلىقىدىن سەللا يۇقىرى. دەرۋەقە، مەملىكەت بويىچە ئېيتقاندا، شىنجاڭ «يېرى كەڭ، ئادىمى ئاز» رايونغا مەنسۇپ، ئەمما ئۇنىڭ تۆۋەندىكىچە ئۆزىگە خاس خۇسۇسىيەتلىرىمۇ بار.

بىرىنچى، شىنجاڭ ئازادلىقتىن كېيىن مەملىكەت بويىچە نوپۇسى ئەڭ تېز ئاشقان رايون.

ئازادلىقتىن ئىلگىرى، شىنجاڭنىڭ ئىقتىسادى ۋە مەدەنىيىتى ئىنتايىن ئارقىدا، نوپۇسىنىڭ كۆپىيىشىمۇ ناھايىتى ئاستا ئىدى. 1902 - يىلدىن 1949 - يىلغىچە شىنجاڭنىڭ نوپۇسى 2 مىليون 70 مىڭدىن 4 مىليون 330 مىڭغا يېتىپ، 47 يىل ئىچىدە ئاران 2 مىليون 260 مىڭ كىشى كۆپەيگەن، يەنى يىللىق ئوتتۇرىچە ئېشىش نىسبىتى 15.84% بولغان. ئازادلىقتىن كېيىن، ئېكسپلاتاتسىيە تۈزۈمىنىڭ يوقىتىلىشى، كەڭ كۆلەملىك ئىقتىسادىي قۇرۇلۇشنىڭ قانات يايدۇرۇلۇشى، خەلقنىڭ ماددىي، مەنىۋى تۇرمۇش سەۋىيىسىنىڭ ئۆسۈشى ۋە داۋالاش-سەھىيە شارائىتلىرىنىڭ ياخشىلىنىشى ئارقىسىدا، شىنجاڭنىڭ نوپۇسى مىسلىسىز

تېز سۈرئەتتە ئاشتى. 1949 - يىلدىن 1984 - يىلغىچە بولغان 35 يىلدا شىنجاڭنىڭ نوپۇسى 4 مىليون 330 مىڭدىن 13 مىليون 440 مىڭغا يېتىپ، 2.1 ھەسسە كۆپەيدى. دېمەك، ساپ قوشۇلغان نوپۇس 9 مىليون 100 مىڭدىن كۆپرەك بولۇپ، ھەر يىلى تەخمىنەن 32.9% دىن ئېشىپ باردى. بۇ سۈرئەت نوپۇسنىڭ ئازادلىقتىن ئىلگىرىكى ئېشىش سۈرئىتىدىن بىر ھەسسىدىن زىيادىراق تېز بولۇپلا قالماستىن، بەلكى پۈتۈن مەملىكەتنىڭ شۇ مەزگىلدىكى ئوتتۇرىچە كۆپىيىش سۈرئىتى (18.93%) دىنمۇ كۆپ تېز. دېمەك، شىنجاڭ مەملىكەت بويىچە نوپۇسى ئەڭ تېز سۈرئەتتە ئاشقان رايون ھېسابلىنىدۇ. ساپ كۆپەيگەن 9 مىليون 100 مىڭ نوپۇس ئىچىدە سۈنئىي يول بىلەن كۆپەيگىنى 32.5% نى، تەبىئىي كۆپەيگىنى 67.5% نى تەشكىل قىلىدۇ. 35 يىلدىن بۇيان، شىنجاڭدىكى ئاز سانلىق مىللەتلەرنىڭ نوپۇسىمۇ ناھايىتى تېز ئاشتى. شىنجاڭدىكى ئاز سانلىق مىللەتلەرنىڭ نوپۇسى 1949 - يىلدىكى 4 مىليون 40 مىڭدىن 1984 - يىلى 8 مىليون 90 مىڭغا كۆپىيىپ، بۇرۇنقىدىن بىر ھەسسىدىن ئارتۇقراق ئاشتى. ئاز سانلىق مىللەتلەر نوپۇسىنىڭ تەبىئىي كۆپىيىش نىسبىتى ئومۇمەن خەنزۇلار نوپۇسىنىڭ تەبىئىي كۆپىيىش نىسبىتىدىن يۇقىرى تۇرىدۇ. بۇنىڭ ئىچىدە خۇيزۇلار نوپۇسىنىڭ كۆپىيىش نىسبىتى ئەڭ تېز بولۇپ، 3.8 ھەسسە ئاشتى. ئۇيغۇرلارنىڭ نوپۇسى بولسا 87% كۆپەيدى. بولۇپمۇ موڭغۇل ۋە قازاق مىللەتلىرى نوپۇسىنىڭ

لوگىيىنىڭ كۆپ خىللاشتۇرۇلۇشى» نى تەرغىپ قىلغانلىقى ماھىيەتتە ماركسىزم نەزەرىيىسىنىڭ يېتەكچىلىكىگە قارشى تۇرغانلىقى؛ «سىياسىينىڭ كۆپ خىللاشتۇرۇلۇشى» نى تەرغىپ قىلغانلىقى ماھىيەتتە پرولېتارىيات پارتىيىسىنىڭ رەھبەرلىكىگە قارشى تۇرغانلىقى؛ سىنىپتىن تاشقىرى تۇرىدىغان دېموكراتىيە، ئەركىنلىك، ھەمكارلىق، كىشىلىك ھوقۇقى قاتارلىق قىممەت قاراشلىرىنى تەرغىپ قىلغانلىقى، ماھىيەتتە، پرولېتارىيات دىكتاتۇرىسىغا قارشى تۇرغانلىقى؛ خۇسۇسىي مۈلۈكچىلىك ئاساس قىلىنغان «بىرىكمە ئىگىلىك» نى تەرغىپ قىلغانلىقى، ماھىيەتتە، سىنىپىي كۈرەشكە ۋە سوتسىيالىستىك ئىنقىلابقا قارشى تۇرغانلىقى. يىغىپ ئېيتقاندا، دېموكراتىك سوتسىيالىزم بىلەن ئىلمىي سوتسىيالىزم بىر - بىرىگە تۈپتىن قارىمۇ قارشى بولغان ئىككى خىل ئىدىيىۋى سىستېما.

(«شىنجاڭ ئىجتىمائىي پەنلىرى» ژۇرنىلىنىڭ 1990 - يىللىق 4 - سانىدىن تەرجىمە قىلىندى)

تەرجىمە قىلغۇچى: زايىت رەھىم

تەرەققىياتىدىكى ئۆزۈندىن بۇيانقى تۇرغۇنلۇق، ھەتتا ئېغىر دەرىجىدىكى چېكىنىش تارىخىغا خاتىمە بېرىلدى. 35 يىل ئىچىدە موڭغۇللارنىڭ نوپۇسى 1.3 ھەسسە، قازاقلارنىڭ نوپۇسى 1.1 ھەسسە كۆپەيدى. ھازىر، ئاپتونوم رايوندىكى ئاز سانلىق مىللەتلەرنىڭ نوپۇسى ئومۇمىي نوپۇسنىڭ 61.4 پىرسەنتىنى تەشكىل قىلىدۇ (بۇنىڭ ئىچىدە ئۇيغۇرلار نوپۇسى ئاپتونوم رايون ئومۇمىي نوپۇسىنىڭ 45.5 پىرسەنتىنى تەشكىل قىلىدۇ)، خەنزۇلارنىڭ نوپۇسى ئومۇمىي نوپۇسنىڭ 38.6 پىرسەنتىنى تەشكىل قىلىدۇ. خەنزۇلارنىڭ نوپۇسىنىڭ نىسبىتى پۈتۈن مەملىكەتتىكى بەش ئاپتونوم رايون ئىچىدە شىزاڭدىنلا سەل يۇقىرى بولۇپ، 4 - ئورۇندا تۇرىدۇ. شىنجاڭنىڭ نوپۇسى 1939 - يىلدىكى پۈتۈن مەملىكەتنىڭ ئومۇمىي نوپۇسىدا 0.8% نىلا ئىگىلىگەن بولسا، ھازىر 1.3% نى تەشكىل قىلىدىغان بولدى.

ئىككىنچى، شىنجاڭ نوپۇسىنىڭ ياش قۇرۇلمىسى مەملىكەت بويىچە ياش قۇرۇلمىسىنىڭ ئۆزگىرىش يۆنىلىشى بىلەن قارىمۇ قارشى ھالەتتە تۇرىدۇ.

مەملىكەت بويىچە نوپۇسنىڭ ياش قۇرۇلمىسى ياشلارنىڭ سانى كۆپىيىدىغان ھالەتتىن ئوتتۇرا ياشلىقلارنىڭ سانى مۇقىم كۆپىيىدىغان ھالەتكە قاراپ تەرەققىي قىلماقتا. 14 - 0 ياشقىچە بولغان ئۆسمۈرلەرنىڭ نىسبىتى ئۈزلۈكسىز تۆۋەنلىمەكتە. ئالايلى، ئۆسمۈرلەر 1964 - يىلى ئومۇمىي نوپۇستا 40.7% نى تەشكىل قىلغان بولسا، 1982 - يىلى 33.6% نى، 1987 - يىلغا كەلگەندە 28.7% نى تەشكىل قىلدى. دېمەك، 23 يىل ئىچىدە ئۆسمۈرلەرنىڭ نىسبىتى 12% تۆۋەنلىدى. مۇناسىپ ياش - قۇرامدىكىلەرنىڭ تۈپ سانى ئۈزلۈكسىز ئۆسۈپ باردى. ئالايلى، 1964 - يىلى 20.2 ياشتا، 1982 - يىلى 22.9 ياشتا، 1987 - يىلى 24.2 ياشتا ئۆرلىدى. ۋەھالەنكى، شىنجاڭنىڭ ئەھۋالى بۇنىڭ ئەكسىچە بولۇپ، نوپۇسنىڭ ياش قۇرۇلمىسى ئۈزلۈكسىز تۇردە ياشاردى. 14 - 0 ياشقىچە بولغان ئۆسمۈرلەرنىڭ كۆپىيىش نىسبىتى ئۈزلۈكسىز يۇقىرىلىماقتا. ئالايلى، 1953 - يىلى 34.2% بولغان بولسا، 1982 - يىلى 39.56% كە كۆتۈرۈلگەن، ياش قۇرۇلمىسىدىكى تۈپ سان مۇناسىپ ھالدا ئۈزلۈكسىز تۆۋەنلىدى. 1953 - يىلدىكى 22.92 ياشتىن (بۇ مەملىكەت بويىچە ئوتتۇرىچە ياشتىن 0.22 ياش زىيادە) 1982 - يىلدىكى 19.54 ياشقا تۆۋەنلەپ، مەملىكەت بويىچە ئوتتۇرىچە ياشتىن 3.37 ياش كېمەيدى. بۇ ھال ھازىرقى شىنجاڭ نوپۇسىنىڭ يېرىمىدىن كۆپرەكىنىڭ 20 دىن تۆۋەن بولۇپ، كەلگۈسىدە نىكاھلانغۇچىلارنىڭ كۆپ بولىدىغان

لىقىنى، نوپۇسنىڭ كۆپىيىشىدىكى يوشۇرۇن كۈچنىڭ چوڭلۇقىنى، ئەھۋالنىڭ ئېغىرلىقىنى، ئىقتىسادىي ۋە ئىجتىمائىي تەرەققىياتقا چوقۇم سەل چاغلىغىلى بولمايدىغان دەرىجىدە تەسىر كۆرسىتىدىغانلىقىنى چۈشەندۈرىدۇ.

ئۈچىنچى، شىنجاڭدا نوپۇسنىڭ جۇغراپىيىلىك تارقىلىشى مەركەزلىشىش خۇسۇسىيىتىگە ئىگە.

يۇقىرىدا ئېيتقىنىمىزدەك، شىنجاڭ نوپۇسىنىڭ زىچلىقى ھەر كۋادرات كىلومېتىر يەرگە 8.5 ئادەم توغرا كېلىدۇ. بۇ سان پۈتۈن مەملىكەت نوپۇسىنىڭ ئوتتۇرىچە زىچلىقىنىڭ ئۈچتىن بىرىگە باراۋەر. دېمەك، ئومۇمىي جەھەتتىن قارىغاندا، «شىنجاڭدا يەر كۆپ، ئادەم ئاز». شىنجاڭ مەملىكەت بويىچە ئەڭ زور ئېگىز قۇرۇقاق، قۇرغاق ئىقلىملىق رايون بولۇپ، قۇملۇق، چۆللۈك ۋە تاش قاتلاملىق يەر ئومۇمىي كۆلەمنىڭ 60% تىن كۆپرەكىنى تەشكىل قىلىدۇ. ئىنسانىيەتنىڭ تۇرمۇش ۋە ئىشلەپچىقىرىش پائالىيىتىگە لايىق كېلىدىغان سۇ مەنبەسى بار بوستانلىق پۈتۈن شىنجاڭ يەر كۆلىمىنىڭ ئاران ئۈچ پىرسەنتىنى ئىگىلەيدۇ، يەنى ئاران 50 مىڭ كۋادرات كىلومېتىر بوستانلىق بار. مانا مۇشۇ 50 مىڭ كۋادرات كىلومېتىر بوستانلىققا پۈتۈن شىنجاڭ نوپۇسىنىڭ 90% تىن ئارتۇقراقى ئولتۇراقلاشقان. 1982 - يىلدىكى ئۈچىنچى قېتىملىق نوپۇس تەكشۈرۈشتىن قارىغاندا، شىنجاڭدا ئوتتۇرا ھېساب بىلەن ھەر كۋادرات كىلومېتىر يەرگە 262 دىن ئادەم توغرا كەلگەن؛ بۇ سان خۇنەن، خۇبېي ئۆلكىلىرىدىكى ئاھالىنىڭ ئوتتۇرىچە زىچلىقىدىنمۇ سەل يۇقىرى. بەزى بوستانلىقلاردا ئاھالىنىڭ زىچلىقى مەملىكەت بويىچە ئاھالىسى ئەڭ زىچ بولغان رايونلارنىڭكىدىن قېلىشمايدۇ. مەسىلەن، شىخەنزە شەھىرىدە ھەر بىر كۋادرات كىلومېتىر يەرگە 1195 ئادەم توغرا كېلىدۇ. بۇ سان بېيجىڭ ۋە تيەنجىن شەھەرلىرىدىكى ئاھالە زىچلىقىدىنمۇ يۇقىرى. شىنجاڭ نوپۇسىنىڭ تەرەققىياتىدا، شىنجاڭ مۇھىتىنىڭ ئالاھىدىلىكىنى ئويلاشماي، دائىرىسى چەكلىك ۋە سۇ بىلەن كۆكىرىدىغان بوستانلىقنىڭ سىغىمىنى ھېسابقا ئالماي زادى بولمايدۇ. نوپۇسنىڭ ھەددىدىن زىيادە توپلىنىشى مۇقەررەر ھالدا ئىنسانىيەتنىڭ چېكىدىن ئاشقان ئىقتىسادىي پائالىيىتىنى كەلتۈرۈپ چىقىرىپ، بوستانلىقنىڭ ئېكولوگىيىلىك مۇھىتىنى ناچارلاشتۇرىدۇ ياكى بۇزىدۇ.

تۆتىنچى، شىنجاڭ نوپۇسىنىڭ مەدەنىيەت سۈپىتى تۆۋەن بولۇپ، تۆتنى زامانىۋىلاشتۇرۇش قۇرۇلۇشىنىڭ ئېھتىياجىغا ماسلىشىشتىن خېلى يىراق. گەرچە

شىنجاڭنىڭ نوپۇسىدا ساۋاتسىز ۋە چالا ساۋاتلارنىڭ نىسبىتى پۈتۈن مەملىكەتنىڭ ئوتتۇرىچە نىسبىتىدىن تۆۋەن، ھەتتا ئايرىم ئاز سانلىق مىللەتلەرنىڭ مەدەنىيەت قۇرۇلمىسى پۈتۈن مەملىكەتنىڭ ئوتتۇرىچە سەۋىيىسىدىن يۇقىرى بولسىمۇ، لېكىن بۇنىڭغا ئاساسىنىپلا شىنجاڭ نوپۇسىنىڭ مەدەنىيەت سۈپىتى يۇقىرى دېگەن يەكۈننى چىقارغىلى بولمايدۇ. ئومۇمىي جەھەتتىن قارىغاندا، شىنجاڭ نوپۇسىنىڭ مەدەنىيەت قۇرۇلمىسى مەملىكەت بويىچە ئالدىنقى قاتاردىكى رايونلارنىڭكىدىن جىق تۆۋەن بولۇپلا قالماستىن، بەلكى مەملىكەتنىڭ ئوتتۇرىچە سەۋىيىسى بىلەن سېلىشتۇرغاندىمۇ مەلۇم پەرق ساقلانماقتا. 1982 - يىلىدىكى ئۈچىنچى قېتىملىق نوپۇس تەكشۈرۈشنىڭ ستاتىستىكىلىق ماتېرىيالىغا ئاساسلانغاندا، شىنجاڭدا باشلانغۇچ مەكتەپ سەۋىيىسىدىن تۆۋەنلەر بىلەن ساۋاتسىز ۋە چالا ساۋاتلىلار پۈتۈن شىنجاڭدىكى ئالتە ياشتىن يۇقىرى ئومۇمىي ئاھالىنىڭ 71.35 پىرسەنتىنى ئىگىلەيدۇ. ھەر مىڭ ئادەم ئىچىدە تولۇق ئوتتۇرا مەكتەپ سەۋىيىسىدىكىلەر 65. 70 كىشى بولۇپ، مەملىكەت بويىچە ئوتتۇرىچە نىسبەت بىلەن ئالا-ھەزەل ئوخشاش. بىراق، ھەر مىڭ ئادەم ئىچىدە ئالىي مەكتەپنى پۈتتۈرگەنلەر ئاران 4.67 كىشى بولۇپ، پۈتۈن مەملىكەتنىڭ ئوتتۇرىچە نىسبىتى (6.17 كىشى) دىن خېلى تۆۋەن. بولۇپمۇ ئىجتىمائىي ئىشلەپچىقىرىشقا بىۋاسىتە تەسىر كۆرسىتىدىغان ساھەلەردە ئىشلەيدىغان ئادەملەرنىڭ مەدەنىيەت سەۋىيىسى تېخىمۇ تۆۋەن. ئالايلى، ئىشتىكىلەر نوپۇسى ئىچىدە ئالىي مەكتەپ سەۋىيىسىگە ئىگىلەر 1% كىمۇ يەتمەيدۇ (ئاران 0.9.8%)؛ تولۇق ئوتتۇرا مەكتەپ سەۋىيىسىگە ئىگىلەرمۇ ئاران 9.7% نى ئىگىلەيدۇ؛ باشلانغۇچ مەكتەپ سەۋىيىسىدىن تۆۋەنلەر، ساۋاتسىز ۋە چالا ساۋاتلارنىڭ نىسبىتى يۇقىرى بولۇپ، 87%. 43 كە بارىدۇ. يېزا ئىگىلىك ساھەسىدىكى ئىش بىلەن شۇغۇللىنىدىغانلار ئىچىدە بۇ نىسبەت 75 % نى تەشكىل قىلىدۇ. ئاز سانلىق مىللەتلەر ئاھالىسىنىڭ مەدەنىيەت سەۋىيىسى تېخىمۇ تۆۋەن. مەسىلەن، ئاز سانلىق مىللەتلەر ئىچىدە ئالىي مەكتەپ سەۋىيىسىدىكىلەر 0.42% نى، ساۋاتسىز ۋە چالا ساۋاتلار 29%. 41 نى تەشكىل قىلىدۇ. دېمەك، ئومۇمىي نوپۇسنىڭ 95% تىن كۆپرەكى تولۇقسىز ئوتتۇرىدىن تۆۋەن مەدەنىيەت سەۋىيىسىگە ئىگە كىشىلەر ۋە ساۋاتسىز، چالا ساۋاتلار دۇر. مانا بۇلار رايونىمىزدا ئىشلەپچىقىرىش ئۈنۈمدارلىقىنىڭ، ئىقتىسادىي ئۈنۈمىنىڭ تۆۋەن بولۇشىدىكى مۇھىم سەۋەبتۇر، شۇنداقلا شىنجاڭنىڭ ئىجتىمائىي ئىگىلىكىنىڭ تەرەققىياتىنى تىزگىنلەيدىغان خېلى چوڭ ئامىلدۇر.

شىنجاڭ نوپۇسىنىڭ ئالاھىدىلىكى شىنجاڭ ئىقتىسادىنىڭ تەرەققىياتىغا بىۋاسىتە مۇناسىۋەتلىك. ئۇ شىنجاڭنىڭ ئىقتىسادىي تەرەققىياتىغا چوڭقۇر تەسىر كۆرسىتىدۇ. شۇنىڭ ئۈچۈن، شىنجاڭنىڭ نوپۇس مەسىلىسىنى، ئۇنىڭ شىنجاڭ ئىقتىسادىنىڭ تەرەققىياتى بىلەن بولغان مۇناسىۋىتىنى تەتقىق قىلىش زور رېئال ئەھمىيەتكە ئىگە. ئۇنداق بولسا، شىنجاڭ نوپۇسىنىڭ تەرەققىياتى بىلەن شىنجاڭ ئىقتىسادىنىڭ تەرەققىياتىنىڭ مۇناسىۋىتى قانداق ۋە ئۇ شىنجاڭ ئىقتىسادىنىڭ تەرەققىياتىغا قانداق تەسىر كۆرسىتىدۇ؟

بىرىنچى، شىنجاڭ نوپۇسىنىڭ كۆپىيىش سۈرئىتى پۈتۈن مەملىكەتنىڭكىدىن بەك تېز بولغاچقا، شىنجاڭنىڭ ئىقتىسادىي تەرەققىياتى بىلەن پۈتۈن مەملىكەتنىڭ تەرەققىياتى ئوتتۇرىسىدىكى پەرق كىچىكلىمەستىن، بارغانسېرى چوڭايماقتا. 1955 - يىلى شىنجاڭ ئۇيغۇر ئاپتونوم رايونى قۇرۇلغاندىن تارتىپ 1985 - يىلىغىچە بولغان 30 يىل ئىچىدە، شىنجاڭنىڭ ئىقتىسادىي قۇرۇلۇشىدا غايەت زور نەتىجىلەر قولغا كەلدى. سانائەت، يېزا ئىگىلىكىنىڭ ئومۇمىي مەھسۇلات قىممىتى 8.65 ھەسسە ئاشتى. ئەمما، پۈتۈن مەملىكەتنىڭ شۇ مەزگىلدىكى تەرەققىياتى شىنجاڭنىڭكىدىن تېز بولدى، مەملىكەت بويىچە سانائەت، يېزا ئىگىلىك مەھسۇلاتىنىڭ قىممىتى 12.03 ھەسسە ئاشتى. شىنجاڭنىڭ سانائەت، يېزا ئىگىلىك ئومۇمىي مەھسۇلات قىممىتىنىڭ پۈتۈن مەملىكەتنىڭ سانائەت، يېزا ئىگىلىك ئومۇمىي مەھسۇلات قىممىتىدىكى نىسبىتى 1.29% تىن 1% كە چۈشۈپ قالدى. لېكىن، بۇ مەزگىلدە شىنجاڭنىڭ نوپۇسى 166% كۆپەيدى، مەملىكەت نوپۇسى بولسا 70% كۆپەيدى. شىنجاڭنىڭ ئىقتىسادىي تەرەققىيات سەۋىيىسى پۈتۈن مەملىكەتنىڭكىدىن تۆۋەن، نوپۇسىنىڭ كۆپىيىش سۈرئىتى پۈتۈن مەملىكەتنىڭكىدىن تېز بولغان ئەھۋالدا، سانائەت، يېزا ئىگىلىك مەھسۇلات قىممىتىنىڭ كىشى بېشىغا توغرا كېلىش نىسبىتى جەھەتتە، شىنجاڭ بىلەن پۈتۈن مەملىكەت ئوتتۇرىسىدىكى پەرق يىلدىن يىلغا چوڭايماقتا. جەدۋەلگە قارايلى؛

تۆۋەندىكى سانلىق مەلۇمات «جۇڭگو ئىستاتىستىكا يىلنامىسى» بىلەن «شىنجاڭ يىلنامىسى» نىڭ 1986 - يىللىق تومىلىرىدىن ئېلىندى.

بىز كۈچىمىزنى مەركەزلەشتۈرۈپ شىنجاڭنىڭ ئىقتىسادىنى تەرەققىي قىلدۇرۇش بىلەن بىر ۋاقىتتا، شىنجاڭ نوپۇسىنىڭ كۆپىيىشىنى ئۈنۈملۈك كونترول قىلىپ، شىنجاڭ بىلەن پۈتۈن مەملىكەت ئوتتۇرىسىدىكى پەرقنى ئازايتىپ، تەرەققىي قىلغان رايونلارغا يېتىشىۋېلىپ، ئىقتىسادىي تەرەققىياتتىكى تارىختىن

يىل	جاي	سانائەت، يېزا ئىگىلىك ئومۇمىي مەھسۇلات قىممىتى (100 مىليون يۈەن)	ئومۇمىي نوپۇس (10 مىڭ ئادەم)	كىشى بېشىغا توغرا كېلىدىغان سانائەت، يېزا ئىگىلىك مەھسۇلات قىممىتى	
				يۈەن/ئادەم	شىنجاڭ بىلەن مەملىكەتنىڭ سېلىشتۇرمىسى
1955	شىنجاڭ	14.32	511.78	279.80	99.35يۈەن
	مەملىكەت	1109	61465	180.45	
1978	شىنجاڭ	59.77	1233.01	484.74	100.55يۈەن
	مەملىكەت	5634	96259	585.29	
1980	شىنجاڭ	70	1283.24	545.49	171.49يۈەن
	مەملىكەت	7077	98705	716.98	
1985	شىنجاڭ	123.96	1361.14	910.70	365.08يۈەن
	مەملىكەت	13336	104532	1275.78	

قېپقالغان تەڭسىزلىكنى تۈگىتىپ، پىرتكول جۇڭخۇا مىللەتلىرىنىڭ گۈللەپ ياشنىشىنى ئىلگىرى سۈرۈشىمىز لازىم.

ئىككىنچى، شىنجاڭدا كىشى بېشىغا توغرا كېلىدىغان تېرىلغۇ يەر كۈندىن كۈنگە ئازايماقتا. يەر بايلىقى ئىجتىمائىي ئىشلەپچىقىرىشتا كەم بولسا بولمايدىغان ئاساسلىق ماددىي شارائىت ھېسابلىنىدۇ، تېرىلغۇ يەرنىڭ كىشى بېشىغا توغرا كېلىدىغان سانى كىشىلەرنىڭ ئوزۇقلۇقىنىڭ ئاز - كۆپلۈكىنى بەلگىلەيدۇ، ئۇ دۆلەت ئىقتىسادى بىلەن خەلق تۇرمۇشىغا ناھايىتى زور تەسىر كۆرسىتىدۇ. 30 نەچچە يىلدىن بۇيان، شىنجاڭدا ئۆزلۈكسىز بوز يەر ئېچىلىپ، تېرىلغۇ يەر ھەسسىلەپ كۆپەيدى. ئالايلى، 1984 - يىلى شىنجاڭنىڭ تېرىلغۇ يېرى 47 مىليون 290 مىڭ موغا يېتىپ، 1949 - يىلىدىكىدىن 2.11 ھەسسە ئاشقان. لېكىن شۇ مەزگىلدە نوپۇس 49 - يىلىدىكىدىن 3.10 ھەسسە ئېشىپ، كىشى بېشىغا توغرا كېلىدىغان تېرىلغۇ يەر 4.19 مودىن 3.52 موغا چۈشۈپ قالغان (1965 - يىلى بولسا 6.56 مودىن توغرا كېلەتتى). دېمەك، كىشى بېشىغا 0.67 مودىن يەر ئازايغان. تېرىلغۇ يەر ئازايغانلىقتىن ھەمدە بەزى مەزگىللەردە نوپۇسنىڭ كۆپىيىش نىسبىتىدىن ئېشىپ كەتكەنلىكتىن، كىشى بېشىغا توغرا كېلىدىغان ئاشلىق مىقدارىمۇ تۆۋەنلەپ كەتكەن. مەسىلەن، 1982 - يىللىق ئاشلىق مەھسۇلاتى 1964 - يىلىدىكىدىن 58.29% ئاشقان بولسىمۇ، لېكىن شۇ مەزگىلدە نوپۇس 79.9% كۆپەيگەن. نەتىجىدە كىشى بېشىغا توغرا كېلىدىغان ئاشلىق 705 جىڭدىن 615 جىڭغا تۆۋەنلىگەن. يېقىنقى بىر نەچچە يىلدىن بۇيان، نوپۇسنىڭ كۆپىيىش سۈرئىتى ئېلىستىلىغانلىقى، ئاشلىقنىڭ بىرلىك مەھسۇلاتى ئۆسكەنلىكى ۋە ئاشلىقنىڭ ئېشىشى نوپۇسنىڭ كۆپىيىشىدىن زور ھەجىمدە ئاشقانلىقى ئۈچۈن، ئاشلىقنىڭ كىشى بېشىغا توغرا كېلىش نىسبىتىمۇ بىر قەدەر تېز ئۆستى. ئالايلى، 1987 - يىلى ئاپتونوم رايونىمىزدا ئاشلىقنىڭ كىشى بېشىغا توغرا كېلىش نىسبىتى 58. 796 جىڭغا يېتىپ، دۇنيانىڭ ئوتتۇرىچە سەۋىيىسىگە يېقىنلاشقان. بىراق، ئاشلىق ئۆتكەلدىن ئۆتۈشكە خېلى مۇساپە بار.

ئۈچىنچى، شىنجاڭ نوپۇسىنىڭ تېز كۆپىيىشى چارۋىچىلىق رايونلىرىنىڭ نامراتلىقتىن قۇتۇلۇپ بېيىشىغا ئاساسلىق توسالغۇ بولماقتا. شىنجاڭ مەملىكەت بويىچە ئىككىنچى چوڭ چارۋىچىلىق رايونى بولۇپ، چارۋىچىلىق شىنجاڭنىڭ ئاساسلىق ئىشلەپچىقىرىش ساھەسى ھېسابلىنىدۇ. گەرچە، ئازادلىقتىن كېيىن چارۋىچىلىق رايونلىرىنىڭ ئىقتىسادى چوڭ قەدەملەر بىلەن ئىلگىرىلىگەن بول-

سىمۇ، لېكىن ئورغۇنلىغان چارۋىچىلار ھازىرغىچە نامراتلىقتىن قۇتۇلۇپ كېتەلمە-
دى. نوپۇسنىڭ تېز كۆپىيىشى بۇنىڭ سەۋەبلىرىدىن بىرىدۇر. 1949 - يىلدىن
1984 - يىلغىچە ئاپتونوم رايونىمىزدىكى چارۋىنىڭ سانى ئىككى ھەسسە ئاشقان
بولسىمۇ، لېكىن ئۇنىڭ كىشى بېشىغا توغرا كېلىشى بۇرۇنقى 2.4 تۇياقتىن 2.25
تۇياققا چۈشۈپ قالغان. مۇشۇنداق بىر چوڭ چارۋىچىلىق رايوندا گۆش بىلەن
تەمىنلەش ھازىرغىچە جىددىي بولماقتا. ئاپتونوم رايونىنىڭ 22 چارۋىچىلىق
ناھىيىسىدىن ئېلىنغان مەلۇماتقا قارىغاندا، 1964 - يىلدىن 1983 - يىلغىچە
بولغان 20 يىل ئىچىدە، چارۋا ئاران 12.5% كۆپەيگەن بولسا، نوپۇس 131.4%
كۆپەيگەن. دېمەك، نوپۇسنىڭ كۆپىيىش سۈرئىتى چارۋا مالنىڭ كۆپىيىش سۈرئى-
تىدىن 10.5 ھەسسە تېز بولغان. چارۋىچىلىق ناھىيىلىرىدە چارۋىلارنىڭ كىشى
بېشىغا توغرا كېلىدىغان سانى ئىلگىرىكى 10.7 دىن 5.2 گە چۈشۈپ قالغان. دېمەك،
48.5% تۆۋەنلىگەن. بۇ ھال چارۋىچىلارنىڭ تۇرمۇش سەۋىيىسىنىڭ تۆۋەنلىگەنلى-
كىدىن دېرەك بېرىدۇ. ئالايلى، مورى قازاق ئاپتونوم ناھىيىسىدە 1986 - يىلى
1949 - يىلدىكىگە قارىغاندا سانائەت مەھسۇلاتىنىڭ قىممىتى 48 ھەسسە، يېزا ئىگىلىك
مەھسۇلاتىنىڭ قىممىتى 6 ھەسسە ئاشقان بولسىمۇ، لېكىن شۇ مەزگىلدە نوپۇس 20
مىڭدىن بىراقلا 80 مىڭغا يېتىپ، كىشى بېشىغا توغرى كېلىدىغان دېھقانچىلىق،
چارۋىچىلىق مەھسۇلاتلىرى ناھايىتى ئاز ئاشقان، ھەتتا بەزىلىرى تۆۋەنلەپ
كەتكەن. بۇ ھال پۈتكۈل ناھىيىنىڭ ئىقتىسادىي تەرەققىياتىغا ۋە ھەر مىللەت
خەلقىنىڭ تۇرمۇشىنىڭ ياخشىلىنىشىغا قاتتىق تەسىر كۆرسەتكەن. ناھىيىنىڭ
يىللىق مالىيىسىدە چىقىم كىرىمدىن زىيادە بولۇپ، دۆلەتنىڭ قوشۇمچە ياردىمىگە
تايىنىپ كۈن كەچۈرىدىغان بولۇپ قالغان.

تۆتىنچى، شىنجاڭ نوپۇسىنىڭ تەرەققىياتى بىلەن مۇھىتنى قوغداش ئوتتۇرى-
سىدىمۇ سەل قاراشقا بولمايدىغان زىددىيەت ساقلانماقتا. بۇ ھەقتە بەزىلەر،
شىنجاڭنىڭ يېرى كەڭ، بايلىقى ئىنتايىن مول، مۇھىتنىڭ نوپۇسنى سىغدۇرۇشى
جەھەتتە يوشۇرۇن كۈچ ناھايىتى چوڭ، شىنجاڭنىڭ بىر قانچە يۈز مىليون
ئادەمنى بېقىپ كېتىشىمۇ گەپ يوق، دەپ قارايدۇ. بۇ خىل قاراش بىر تەرەپلى-
مە بولۇپ، ئۇنىڭ ئىلمىي ئاساسى ئاجىز. بۇ خىل قاراشنىڭ خاتالىقى تۆۋەن-
دىكى جەھەتلەردە ئىپادىلىنىدۇ: بىرىنچى، بۇنىڭدا شىنجاڭدىكى ھەر خىل بايلىق
شارائىتلىرىنىڭ ئومۇملىشىش ئەھۋالى كونكرېت ۋە ئەتراپلىق تەھلىل قىلىنمىغان.
دەرۋەقە، شىنجاڭنىڭ كۆپ سانلىق تەبىئىي بايلىقى مول، لېكىن بۇ بايلىقى

كەمچىل، شىنجاڭ مەملىكەت بويىچە ئەڭ چوڭ قۇرغاق رايون ھېسابلىنىدۇ. سۇ بولمىسا، بوستانلىق بولمايدۇ؛ سۇ بولمىسا، بوستانلىق دېھقانچىلىقى ۋە بوستانلىق ئىقتىسادىمۇ بولمايدۇ؛ سۇ بولمىسا، باشقا ئىقتىسادىي كەسىپلەرنىمۇ تەرەققىي قىلدۇرغىلى بولمايدۇ. سۇ شىنجاڭ ئىقتىسادىي تەرەققىياتىنىڭ جان تومۇرى، ھەم نوپۇسنىڭ سىغىمىنى بەلگىلەيدىغان ھەل قىلغۇچ ئامىل: سۇ شىنجاڭ نوپۇسىنىڭ تەرەققىياتى بىلەن ئىقتىسادنىڭ تەرەققىياتىدا ئالدىنئالا ئويلاشمىسا بولمايدىغان مۇھىم مەسىلە. بىرلەشكەن دۆلەتلەر تەشكىلاتىنىڭ مۇناسىۋەتلىك ئورۇنلىرى چىقارغان ئىلمىي ھۆكۈمدە: قۇرغاق ۋە قۇملۇق رايونلاردا ھەر بىر كۋادرات كىلومېتر زېمىنغا توغرا كېلىدىغان ئادەم ئەڭ كۆپ بولغاندىمۇ 15 تىن ئېشىپ كەتمەسلىكى كېرەك، دەپ قەيت قىلىنغان. مۇشۇ ئۆلچەم بويىچە ھېسابلىغاندا، شىنجاڭنىڭ نوپۇسى چوقۇم 25 مىليوننىڭ ئاستىدا كونترول قىلىنىشى كېرەك. ئىككىنچى، كۆمۈلۈپ ياتقان بايلىق ئۈستۈنلۈكىنى نەق ئىقتىسادىي ئۈستۈنلۈك بىلەن ھەرگىز تەڭ قويغىلى بولمايدۇ. دەرۋەقە، بايلىقلارنىڭ ئېچىلىپ پايدىلىنىلىشىغا، ئىشلەپچىقىرىش كۈچلىرىنىڭ تەرەققىياتىغا ئەگىشىپ، مۇھىتنىڭ نوپۇسنى سىغدۇرۇش ئىقتىدارىمۇ مۇناسىپ رەۋىشتە ئۆسۈپ بارىدۇ. بىراق، بۇمۇ چەكسىز ئەمەس، ئەلۋەتتە. بايلىقلارنىڭ ئېچىلىپ پايدىلىنىلىش دەرىجىسى ئىشلەپچىقىرىش كۈچلىرىنىڭ تەرەققىيات سەۋىيىسىنىڭ چەكلىمىسىگە ئۇچرايدۇ، شۇڭا، مۇھىتنىڭ نوپۇسنى سىغدۇرۇشىمۇ تەبىئىي رەۋىشتە ئىشلەپچىقىرىش كۈچلىرى تەرەققىيات سەۋىيىسىنىڭ چەكلىمىسىگە ئۇچرايدۇ. نوپۇس تەرەققىياتىنىڭ سۈرئىتى ۋە كۆلىمى چوقۇم كۆز ئالدىمىزدىكى ئىشلەپچىقىرىش كۈچلىرى تەرەققىياتىنىڭ سەۋىيىسىگە مۇۋاپىق كېلىشى ھەم مۇھىت بىلەن ماسلىشىشى كېرەك ۋە نوپۇسنىڭ كۆلىمى ئېكولوگىيىلىك تەڭپۇڭلۇقنى ۋە مۇقىملىقنى بۇزماسلىقنى چەك قىلىشى، بايلىقتىن مەڭگۈ پايدىلىنىشقا كاپالەتلىك قىلىشنى ئالدىنقى شەرت قىلىشى لازىم دېگەن سۆز. شۇنىڭ ئۈچۈن، شىنجاڭ نوپۇسىنىڭ تەرەققىيات كۆلىمى بوستانلىق ئېكولوگىيىسىنىڭ ھازىرقى سىغىمىدىن كىچىك بولۇشى كېرەك. ئۈچىنچى، مۇشۇنداق بىر رېئاللىققا دىققەت قىلىش كېرەككى، ھازىر شىنجاڭنىڭ بەزى جايلىرىدا، نوپۇسنىڭ تەرەققىيات كۆلىمى، مەلۇم سەۋىيىدىن ئېيتقاندا، بوستانلىق مۇھىتىنىڭ سىغىمىدىن ئېشىپ كەتتى: بوستانلىقلارغا زىچ جايلاشقان نوپۇسنىڭ ھەددىدىن زىيادە ئىقتىسادىي پائالىيىتى مۇھىتنى ناچارلاشتۇردى. 30 نەچچە يىلدىن بۇيان، شىنجاڭدا قۇملۇقلار كېڭىيىۋەردى، ئاز بولغاندا 30 — 40 مىڭ كۋادرات كىلومېتر

تۇماۋ كۆپەيدى. ئورمانلارنىڭ كۆلىمى 80 مىليون مو كېمەيدى. يايلاقلار بوزۇلدى، تۇپراقنىڭ شورلىشىشى، قاتارلىق ئەھۋاللار ئىنتايىن ئېغىرلاشتى. بۇ ھال شىنجاڭ يېزا ئىگىلىكىنىڭ تەرەققىياتىغا بىۋاستە خەۋپ يەتكۈزۈپلا قالماستىن، ھەتتا شىنجاڭنىڭ پۈتكۈل ئىقتىسادىنىڭ گۈللىنىشى ۋە خارابلىشىشىغا تەسىر كۆرسىتىدۇ.

يۇقىرىدىكى تەھلىللەردىن كۆرۈۋېلىشقا بولىدۇكى، «يېرى كەڭ، ئادىمى ئاز» شىنجاڭدا نوپۇس ئىقتىسادى يەنىلا ئىنتايىن جىددىي مەسىلە بولۇپ، شىنجاڭنىڭ ئىجتىمائىي ئىقتىسادىي تەرەققىياتىنى قاتتىق چەكلىمەكتە. شۇنىڭ ئۈچۈن، شىنجاڭدىمۇ نوپۇسنىڭ كۆپىيىشىنى چوقۇم كونترول قىلىپ، ھەر قايسى مىللەتلەر ئاممىسى ئارىسىدا پىلانلىق تۇغۇت سىياسىتىنى ئومۇميۈزلۈك يولغا قويۇش لازىم. 1985 - يىلى ئاپتونوم رايونلۇق 6 - نۆۋەتلىك خەلق قۇرۇلتىيىنىڭ 3 - ئومۇمىي يىغىنىدا مەركەزنىڭ (1984) 7 - نومۇرلۇق ھۆججىتىدىكى «ئاز سانلىق مىللەتلەرنىڭ پىلانلىق تۇغۇت مەسىلىسىگە قارىتا ئەقىلگە مۇۋاپىق سىياسەت تۈزۈش لازىم» دېگەن يوليورۇقنىڭ روھىغا ئاساسەن، «ئاز سانلىق مىللەتلەر ئارىسىدىمۇ پىلانلىق تۇغۇتنى يولغا قويۇش لازىم ...... نوپۇسنىڭ پىلانسىزلىقىدىن ساقلىنىش لازىم» دېگەن قارار چىقىرىلدى. ئاپتونوم رايونلۇق پىلانلىق تۇغۇت كومىتېتى ئاپتونوم رايونلۇق پارتىيە كومىتېتىغا شىنجاڭدىكى ئاز سانلىق مىللەتلەرنىڭ تۇغۇت سىياسىتىگە ئائىت تەكلىپ دوكلاتى سۇندى. ئاپتونوم رايونلۇق پارتىيە كومىتېتى (1985) 13 - نومۇرلۇق ھۆججەت سۈپىتىدە بۇ دوكلاتنى تەستىقلىدى. ھازىرقى ۋەزىپە پارتىيە 13 - قۇرۇلتىيى روھىنىڭ يېتەكچىلىكىدە، ئالدىنقى بىر نەچچە يىللىق خىزمەتلەر ئاساسىدا شىنجاڭنىڭ پىلانلىق تۇغۇت خىزمىتىنى دۆلەت سىياسىتى سۈپىتىدە چىڭ تۇتۇپ، ئەستايىدىل ئەمەلىيلەشتۈرۈشتىن، بولۇپمۇ ئاز سانلىق مىللەتلەر ئارىسىدىكى پىلانلىق تۇغۇت خىزمىتىنى ھەقىقىي رەۋىشتە قانات يايدۇرۇشتىن ئىبارەت. مۇشۇنداق قىلغاندىلا، شىنجاڭ نوپۇسىنىڭ تېز سۈرئەتتە كۆپىيىشىنى ئۈنۈملۈك تۈردە كونترول قىلغىلى، ئىككى خىل ئىشلەپچىقىرىشنى بىر - بىرىگە ماس تەرەققىي قىلدۇرۇپ، خەلقنىڭ سۈپىتىنى ئۆستۈرۈپ، شىنجاڭنىڭ زامانىۋىلىشىش سۈرئىتىنى تېزلەتكىلى بولىدۇ.

تەرجىمە قىلغۇچى: تاھىرجان مۇھەممەت

مەسئۇل مۇھەررىر: جۇمەخۇن

[illegible]

1990 يىلى 4 . [illegible]

苏北海、史式两教授为民族史研究联名提出

希望新疆改名“西域”

本报重庆讯 倡议编纂《中华民族史》的史式教授近日向学术界吐露了一个想法：他在对民族史的研究中，深感“新疆维吾尔自治区”的“新疆”名称不妥，不如改为“西域”。

史先生说，他曾把这个想法向新疆大学的苏北海教授提出，征求他的意见。苏教授回信答，他早有此意，只是没有公开提出。现在，两位教授联名将此作为一项动议吁请国家有关部门予以考虑。

“西域”之名，始见于《汉书·西域传》，距今已2000余年。当时对玉门关以西地区，统称西域，即新疆地方，并无褒贬之含义。或曰，古字“域”、“国”相通，即或如此，“西国”亦无褒贬之含义。按两汉之通西域，目的在于联络西域，共同抵抗匈奴之侵略。故汉与西域能长期保持友好关系，进行经济、文化交流。汉代工农业生产技术，逐渐为西域所接受，西域之土产器物，也逐渐传入中原。两千年来，西域与中原经济、文化之交流长期保持，关系日趋亲密，难以分离，为中华民族的独立、自由、繁荣、富强作出了卓越的贡献。

新疆正式定名，不过是近200年的事；新疆建省，不过是近100年的事。1759年，清王朝经过多次努力，略定全境，于是“宣示中外”，改名新疆；1884年，击溃阿古柏叛乱势力，置新疆省，它本来就是中国一部分。不难推想，所谓“新疆”（新的疆土之意），只是对清王朝而言。至于本地各族人民世代居于其地，绝不会自称为新的疆土的。

国外有些人亦曾据“新疆”这一名称而大做文章。他们称，长城是中国自古以来的国界，新疆即在国界之外，所以称为“新”的“疆土”。这种说法当然别有用心。但是认真考虑，新疆名称确实不妥。如能改回“西域”原名，至少有两大好处：一曰把省区名称上推了两千年，消除了国外势力的借口。二曰恢复了历史的本来面目，让当地各族人民通过这一原名了解中华民族形成的历史，有利于巩固民族团结。

其实，就在清王朝把“西域”改为“新疆”之后，一些有识之士在诗文中仍然常常沿用西域原名。如清末思想家龚自珍就提出过《西域置行省议》，左宗棠为响应这一建议，曾作诗曰：“西域环兵不计年，当时立国重开边。”直到两年多以前，胡秋原先生自台湾飞来大陆，还在其诗作中称新疆为西域。

两教授认为，地名虽不宜轻易改动，但权衡利弊，确有改动的理由时，也应该不怕改动。例如镇南关于1953年改为睦南关，安东市于1965年改为丹东市，既然迪化市早已改为乌鲁木齐市，则新疆改名“西域”自是顺理成章之事。（俞　辛）

رمضان   ۱ ـ ۲ نچی سان هر نومر نیک بهاسی ۱ سر

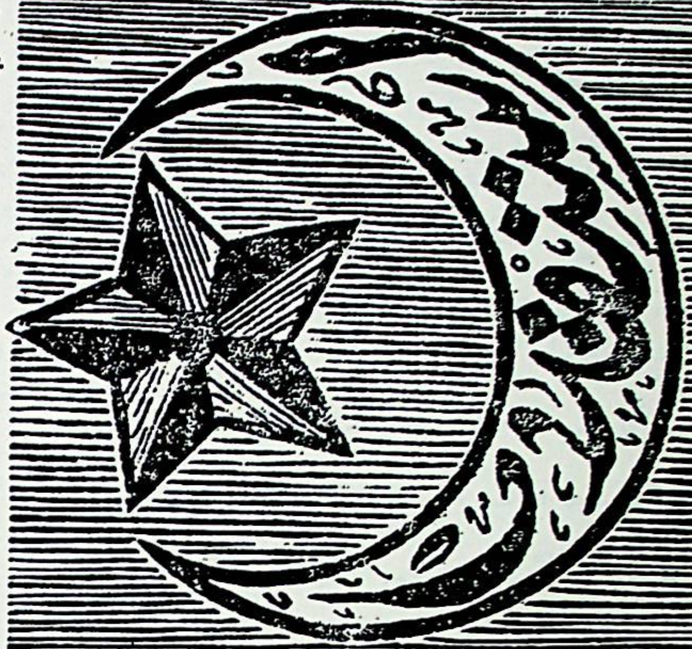

هر ایکی هفته ده
بر قاتار تارقا
لادورغان
دینی ملی
علمی سیاسی
اجتماعی
اقتصادی
ادبی اخلاقی
تنقیدی
مجموعه دور

شرقی تورکستان استقلال جمعیتی نیک ناشر افکاری تورور

شعاری : دینده ، تیلده ، دلده ، فکرده ، ایشده ، برلک دور

تاریخ تاسیس سنه ۱۳۵۲ ـ رمضان ـ اداره جایی استقلال جمعیتی

باش محرری : صوفیزاده ـ

مندرجه

١ - مرام و مقصدیمز ..... صوفیزاده
٢ - جمعیت نینك نظام نامه‌سی ..... علمی هیئت
٣ - ولایت استقلال محکمه‌سی ..... صوفیزاده
٤ - شرقی ترکستان دولت قورولوشی
٥ - یانکی تعینلر
٦ - قانون اساسی ..... علمی هیئت
٧ - شرقی ترکستان انقلابی حرکت تاریخی ..... صوفیزاده
٨ - تونکان خائنلر ..... مجاهد
٩ - استقلال یولنده ..... یوسف مظفر بیك
١٠ - کاشغر فتنه‌چیلرینه مراجعت ..... باتور
١١ - علمده قوت شرف و عزت ..... عبدالرحمن لقمان
١٢ - بزغه تانش بوره‌کلی ایش‌چیلر کره‌ك ..... صوفیزاده
١٣ - بورك ایوغلوم ..... محمود ندیم بیك
١٤ - شرقی ترکستانده بوکونکی حیات ..... کریم خان
١٥ - شرقی ترکستان پول مسئله‌سی ..... صوفیزاده
١٦ - خلو اتات [illegible] دشمندن الینغان حکایه ..... کریم خان
١٧ - دور استقبال باشلاندی ..... طوغرول بیك
١٨ - الطای تاغلری ..... محمود ندیم بیك
١٩ - غیرتلی باتور ..... صوفیزاده
٢٠ - عثمان علی بیك نینك توتیلشی ..... یوسف خان
٢١ - وکیل عبداللطیف افندینی تشریفی
٢٢ - ملی مطبعه
٢٣ - ملی امانت غلادانی بانقه‌سی

بسم الله الرحمن الرحیم

مرام و مقصد .

استقلال مجموعه‌سی — جمعیت نینك فکرلرینی مسلك و مقصدلرینی یورت داشلریمز نینك اورتالرنده تارقاتادورغان ترجماندور اوتکان کونلریمزدن — و استقبالیمزدن آچی تاتلی معلومات بریب کیلقوسینی تامینی غه ملت افکار عامه‌سینی تیارلایدورغان آیینه دور . ٥٨ یل لیق اوزون بر دورایچنده توتقونلوقنینك تورلی اچق المرینی تارتقان یورتداشلریمز سانسز قربانلر بریش نتیجه‌سنده قولیغه کرغزغان آزادلقنینك و دینی ملی حاکمیتنی استحکامی و کینکایشی یولیده سیاسی اجتماعی علمی ادبی رهبرلق ایتشدور .

مسلکمیز . افراط و تفریطدین اونکلق وسوزلوقدن پاك اورتا اصلاحجیلقدور ابدی قانونی الٰهی قرآن حکیم و سنت رسول کریم دائیره‌سنده حرکت قیلورمز مقصدمز - یورتداشلریمزغه خصوصاً - و دینداشلریمزغه عموماً ایکی جهان سعادتیغه ایرشدورغوچی وسیله‌لرنی آچق حقیقتلر برلن بیان قیلیش ایله برابر دینی علمی ادبی تشویقات و ترغیباتدن عبارت قیم خدمتیدور . داخلدن و خارجدن اقتدارلق ذوات کراملرنینك مقاله‌لری اوچون [مسلکمز سغدیرورلوق شرطی برلن] مجموعه‌مز نینك بتلری آچوقدور . کونکل خزینه‌لرنده ساقلانغان ملی تویغولرینی الانکه‌لی دردلرینی آچق سوزلاش زمانی ضبالیلرمزغه منایمدی کیلدی - دیلده‌کی حسیاتلرینی میدانغه ایمدی چیقارماغان منورلر ینه‌قاچان اظهار قیلورلر .

بزده فکر بزده نیت خدمت علمیه‌دور ..... قصدیمز بولمق وکل ایلکه توره یا آقسقال

ملتیم آشی ایله نانده یوقدور کاریمز ..... فکریمزده بوکبی واقلقغه هیچ یوقدور مجال

بزدن غیرت و حرکت ، تنکری تعالی‌دن توفیق و برکت ،

صوفیزاده .

شرقی تورکستان مرکز استقلال جمعیتی نینك نظامنامه‌سی

جمعیت نینك مقصد و مرامی

بوکونگه‌قدر یاشاب کیلگان مخفی سیاسی ملی جمعیتلریمز – اویوشمه‌لریمز – یورتیمزنینك چونك قسملری ایرکلیك شرفیغه ایگه بوله‌ئلمی توغرالو ، ایندی صحنه‌ئه دولت حمایه‌سنده [شرقی تورکستان استقلال جمعیتی] نامی برلن چقادور ، و اوشبو نظامنامه اعضالریمزغه رسماً دستورالعمل بولوب تانیلور .

ماده‌لر — ٢٤ — عدد دور .

١ ۔ یورتیمزده بولغان چونك اوز کاریشدن نتیجه‌سنده تنکری تعالی نینك لطف و عنایتی ایله یورتیمزنینك چونك قسملری ایرك بولوب اسلام دولتی قوروش مسئله‌سی آلدیمزغه کیلدی .

٢ ۔ یورتداشلریمز اوزون یللردن تاریب بیگانه‌لرنینك زورلونی آستنده قارانغیلقده ایزیلیب کیلدی ، ایرکنلقغه ایگه بولغانیمزنینك بوبوزی حاضرغچه بربه‌ئلاق اوزون زمان ایچیده ولایتریمزنینك بعضی قسملریده اوزآراتالاش هرکشی اوزباشیچه‌لق برلن عمراوزدی ، دولت و ملت نینك حال و استقبالی تورقونجلی توزمیشده قاله باشلادی . بونینك اوچون استقلال جمعیتی ، دولت قورولشی ایشلرینی آغربولغانلقینی کوز آلدیده توتوب حکومت یارلیقلریغه یاردمده بولادور .

٣ ۔ دولتنك دینی ملی سیاسی مدنی هم اقتصادی قورولشی یولنده خدمت قلیشلك هم دولت اسلامیه‌غه یاردمده بولوشنك استقلال جمعیتی اوزیغه اولوغ وظیفه دیب بلور .

٤ ۔ بیوك یورتیمزنینك استقلال یولنده قورولوشیغه زور اهمیت بریب نشریات تشویقات ترغیبات تمرینات یوللری برلن استقلال فکرینی تارقاتیش ، و یورتدا اهل اسلام توقغانلریمزنی اوشبو یولدغی امیدلرینی برلاشدوروب شول استقلال بایراغی نینك آستیغه یغیب توپلاشنك آلدیده توتادور .

٥ ۔ دینی ملی سیاسی معارف واقتصادی مؤسسه‌لرده ایش قلیش اوچون استقلال جمعیتی ، اوزینك ایش بیلادورغان اعضالرندین خدمتچیلر بیریشنی کوز آلدیده توتادور .

§ ٦ استقلال جمعیتی ، اوزینك مقصدلرینی وجودغه چیقازماق اوچون اعضالرینك قوتی برلن اوشبو ایشلرنی قلور .

آ) دولت اسلامیه نینك استقلال یولیده قورولوشی اوچون خدمت قلور .

ب) مرکزده ولایتلرده دولت قورولوشی اوچون لازم بولادورغان ایش چیلرنی حکومتنك طلبی برلن تقدیم قلور .

ت) معارف یوللرنده استقلال جمعیتی مکتبلر مدرسه‌لر خصوصی اوینلر آچیشده دولتغه یاردمده بولور .

ث) نشریات ایشلرنده حکومت هم اعضالرینك یاردمی برلن کتاب ، مجموعه ، گزیته ، چقاریش مطبعه‌لر تشکیل قلیشغه اوخشاش ملتنك بلند لاندرش یولنده ایش قلور .

ج) دولتنك اقتصادی قورولوشیغه استقلال جمعیتی چونك اهمیت بیریب تجارت صناعت مالیه نقلیات ایشلرنده تورلی لائحه‌لر توزوب هم تشکیلات ایشلرنده دولتغه یاردمده بولور .

جمعیت نینك قورولوشی

§ ٧ استقلال جمعیتی دینی ملی بر جمعیت بولوب نظامنامه‌سی دولت طرفندن تصدیق قلدیرلور .

§ ٨ جمعیت نینك تپه‌سنده اداره قلغوچی مرکز دائره‌سی بولور .

۹ § مرکزاداره بر رئیس ، ایکی معاون ، باش کاتب ، خزینه‌چی ، هده
اعضالردن جمعی ۹ ـ کشیلق هیئت بولور .

۱۰ § استقلال جمعیتی نیک مالیه ایشلرینی تفتیش قلمق اوچون اوچ کشی
دن قوشمه تفتیش هیئتی بولور .

۱۱ § مرکزاداره هم تیکشریش هیئتی اعضالرنیک عمومی مجلسنده
سایلانیب تعین بولور .

۱۲ § جمعیت نیک عمومی مجلسلری هرآیده برقاتار ـ یاکه هیئت نیک
توختامی برلن قچقریلور .

اعضالر حقنده

۱۳ § استقلال جمعیتی نیک توتقان یوللرینی قبول توتوب جمعیتغه
اعضالقنی خاهله‌غان ، دین و ملت پرور یولداشلر علمای کرام ، فضلا ادبا
تجار کبی یورت اعیانلری خصوصاً حربی و ملکی مأمورلر ، کاسب
دهقان دردلی غایه‌لی ملت باله‌لری اعضالیقغه قبول بولورلر . شونینک برلن
برابر جمعیت نیک توختام اریناك هر بر اعضا اوزی اوچون مجبوری دیب
سانایدور .

۱٤ § جمعیتکه اعضا بولوشنیك خاهلاغان کشیلر عریضه بیریب جمعیت
نیك اعضالردن ایکی کشینك کفالتی برلن هیئت نیك قراری ایله اعضالیقغه

قبول قلنورلر .

۱۵ § هر بر اعضا جمعیت نیک عمومی مجلسی نیک توختامی برلن تعـ
قلنغان مقدارده اعضالق بدلی تولایدور .

۱٦ § هر بر اعضا که هیئت طرفندن اعضالق وظیفه‌سی بیریلو

۱۷ § استقلال جمعیتی نیک توتقان یوللریغه ، قلغان ایشلریغه ضرر کلتو
غان اعضالر ، هیئت نیک توختامی برلن هیده‌لیب جمعیتدن چقاریلد
نامری عمومی مجلسلرده اعلان قلنور .

„ جمعیت‌نینک سرمایه‌لری "

۱۸ § استقلال جمعیتی نیک مقصدلرینی وجودغه چقارماق اوچون ادا
نیک خزینه‌سی بولور .

۱۹ § سرمایه اوشبو یوللر ایله یغیلور .
۱ ـ اعضالق بدلی .
۲ ـ حکومت هم تورلی تشکیلاتلر نیک اعانه‌لری .
۳ ـ خصوصی کشیلر نیک تجارتخانه‌لر نیک اعانه‌لری .
٤ ـ ینه تورلی یوللر . . . .

۲۰ § جمعیت نیک سرمایه‌لرینی مخصوص دفترلرغه یازیلوب حسا
یوریتلوب عمومی مجلسلرغه هر اوچ آیده بر قاتار حساب بریلیب ه

جمعیت نیك فکر، نارضالیغی بولغان استقلال مجموعه سیده درج قلنور .

جمعیت نیك شعبه و اوچاقلری

۲۱ § جمعیت ، اداره نیك مقصدلرینی تارقاتماق غه همده ولایت ناحیه ، کینت هم محله لرده ایش قلیشغه لازم بولغان یرلرده ، ولایت و ناحیه شعبه لرینی آچادور ، و اوشبو شعبه لر مرکز اداره رهبرلقی برلن محلی اعضالرنیك طرفندن اداره قلنور .

۲۲ § کنت و محله ایچلرنده ایش قلیش اوچون ولایت هم ناحیه شعبه لری طرفندن ،، استقلال جمعیتی نیك ،، اوچاقلری آچیلور ، اوچاقلر ، کاتب هم شعبه لرده‌گی رهبرلر طرفندن اداره قلنور .

جمعیت نیك حقوقلری

۲۳ § استقلال جمعیتی کامل حقوقلی بر تشکیلات بولغانلقی توغرالو اوزنمی دن تورلی معامله قلیب ملك آلیشغه یاکه ساتیشغه حقی بولور .

۲٤ § جمعیت نیك اوزینك نامی یازیلغان تامغوسی بولور .

۲٥ § احتیاجاتنك ایجابنه کوره نظامنامه نیك کینکایتش یاکه قسیقارتش هیئت ریاست نیك اختیارنده دور .

لوشبو ۲٥ § ماده‌لق نظامنامه ، شرقی ترکستان دولت باش وکالتی

طرفندن کوریلب ۵۲ - یل ۹ - نجی شعبانده - تصدیق قلندی .

باش وکیل : ثابت عبدالباقی

رسمی بولوم

کاشغر ولایت استقلال محکمه سی نیك قورولوشی

الله آیدن بیری ولایتده دوام ایتغان داخلی انتظامسزلقلردن یورتداشلریمز توبوب بیزیش آلدنده توراداورایردی ، مرکزی حکومتمز بومسئله نی نظر اعتبارغه الیب کاشغر ولایت استقلال محکمه شعبه ی قوروش حقنده ۲٦ نجی جمادی الثانی تاریخلی عالی یارلق ایله ٥۷ - ماده‌لق نظامنامه‌بیاردی شول مناسبت برلن ۸ نجی رجبده بولوب اوتغان قوماندانلرنیك معاهده‌سینه بناءً قوماندانلر مجلسی نیك ۲ نجی نومرلق توختامیغه موافق حکومت اوردسنده استقلال محکمه سی ۹ نجی رجبده آچلیب ثابت عبدالباقی حاجی رئیس جفاق قاضی معاون ، موسی داملا باش کاتب ، محمدرحیم آخوند ایله امین آخونلر اعضا بولوب تعین لانیب ایش یورغوزه باشلادیلر . احمد توفیق افندی محکمه غه رئیس بولوشنك خاهله‌غان ایسه‌ده قوماندانلر قبول قلماغانلر توغرالو - اول زاتنی بولك مناسب خذمتغه قیوشنی موافق کوروالدی .

استقلال محکمه سنی آچلیب ایشکه باشلادن کوندن اعتباراً مقصد و مرام لرینی بیان قلیب اعلان کاغذلرینی جای جایلرغه یاپوشتوروب حربی و ملکی انتظامسزلقلرنی توکاتیب دولت ایشلرینی اصلاح قلمش یولیده تیکشلی تدبیر و چاره‌لرنیك کوره باشلادی .

شول مناسبت برلن ملکی دائره‌لرده اوزکاریش یاسالدی .

تینیق سوده بالیق اولاش ـ قینلیقغه دوچار بولوش ـ قورقونچیغه توشغان بعضی بوزوق اوزباشیچه قوندانلر ، عهددن یانیب مرتد بولوش اوستیغه محکمه نیك ازاله‌سیغه آچق روشده کریشیب وحشیانه مدرلاماقغه توتندی .

جمله‌دن بریسی عدی قانصدنی خائنانه وحشیانه حرکتلری ایدی ، اول بوزوقباش قانصد بولسه دولت و ملتغه قلغان خیانتلری اوچون شرع شریف نیك عادل حکمی برلن لائق جزا ترتیب فساد و فتنه‌لریدن ملت قوتولوب شهر و صحراءلرده آسایشته‌لق برلاشدی : عدی نیك قالغان قونقان جنایتچی بولداشلرینی قولغه آلیب یورتده امنیت عمومیه‌نیك توله معناسی برلن یورغوزوش یولیده تعقیب دوام قلنماقده .

جمعیت باش کاتبی : صوفیزاده .

شرقی ترکستان دولت قورولوشی

هر توننك کوندوزی ، هر کوندوزنیك تونی بولور ، بونیسی بلکلیدور

توتقونلوق نیك قاره قارغه‌لرینی ، بعضیسی قایتب جهاننی کورماسلقغه آیدی سفر قلدی ، بعض برلری خلق‌لرینی آلشغه اولکورماسدن آلدیراشلق ایله باجینغه تامان یول سالدی ، شرقی ترکستانلقمو انسان اول ایمدی اوزینی کیم ایکانلقینی ، کیم بولوب قالغانلقینی توشوندی اوزینی زورلاش ایزیش یاغما تالان بولان آستنده ایزیلغانلقیی بوتون همه‌سز کیلری ایله آچق بیلدی .

بناءً علیه ، ملاسی بابی کاسنی دهقانی قولغه قول بیریب بریاقه‌دن باش چقازدیده [یا ارکنلق یا اولوم] شعارینی میدانغه آیدی . الله تبارك وتعالی نیك [والذین جاهدوا فینا لنهدینهم سبلنا وان الله لمع المحسنین] بزنیك رضا اقمزاوچون دین و ملت یولیده اجتهاد ایتب سعی و حرکت قلغوچی کشیلر نیك صراط مستقم بولغان حقیقت یوللرمزغه البته هدایت قلورمز ، و تحقیق تنکری تعالی حضرتلری جهاد کبی اولوغ یخشیلقلرنی ایشلاغوچی کشیلر ایله البته برکه‌دور . ما آنده‌غی آیت کریمه سی نیك مژده‌سیغه قاراب قهرمان صاحبقران غازی خواجم نیازحاجم رئیس جمهور جنابلرینیك بایراغی آستیغه یغلب ایر کنلقغه ایکه بولدی .

بالقفه سوقانداغ کیراك بولسه ، اوشبو اولوغ ایرکنلق نعمتنیك قولده لایقنچه توتوب آنك استحکامی و کیکایشی اوچون برلاشغان متحد دولت قورولوشی اوشونچه ضرور ، والزم ایدی .

بناء علیه کوپ وقتندن بیری فکرمزنك مشغول قلنغان بیوك هم نیك آغیر اوشبو مهم مسئله‌نك مذاکره‌سی تاموداش عالی رهبرلریمزنیك اتفاقی برلن ٢٤ نجی رجب یکشنبه کون حربی قوماندانلرنیك [میثاق ملی] کیچه‌سنده بولوب اوتقان قوماندانلر مجلسی نیك ١ـ نجی توختاملرینه موافق شرقی ترکستان دولتینی قوروشغه اتفاق قلندی ، هیئت ریاست طرفندن دولت قورولوش بیان نامه‌سی توزولوب تیارلانیب امضالانیب تامغولنه باسلدی.

آرته‌سی ساعت ١٠ـده حربی قوماندانلر ملکی مأمورلر ، یورت نماینده‌لری مملکت اعیانلری ، باشلق ، استقلال ، نشر معارف هلال احمر جمعیتلرنیك هیئتلری ، دارالمعلمین طلبه‌لرینك ملی مارشلرینی اوقوب ملتنك دردلی کونکلینی ایریتب انتظام ایله تومن بویینه کینکره ملت میدانینه یغلدیلر.

نمایشقه ٧٠٠٠ منك عسکر ، ١٣٠٠٠ منك خلق ، مجموعی ٢٠٠٠٠ دن آرتق کشی اشتراك ایتدی ، نمایشنیك هیئت ریاستی طرفندن شرقی ترکستان دولت قورولوشی نیك اوشبو بیان نامه‌سی اوقولدی.

شرقی ترکستان دولت قورولوشی نیك بیاننامه‌سی

١٣٥٢ نجی یل ٢٤ نجی رجب.

الله تعالی نیك یاردم و مهربانلقیغه ، و رئیس معظممیز خواجم نیاز

حاجم ابن امین نیاز حاجم حضرتلرینیك لیاقتلق صلاحیتلق و کیللرینیك اتفاقلرینه و بوتون لشکر اسلام عسکر باشلقلری قوماندانلرنیك ، و بارچه فقرالرنیك موافقت برلکلریغه سویانیب مستقل شرقی ترکستانیمزنیك برنجی حکومت موقته‌سی تونده بیان قلنغان طریقه‌ده قورولدی.

باش وکیل : ثابت عبدالباقی .
داخلیه ناظری : سعیدزاده یونس بیك .
خارجیه ناظری : قاسم جان حاجی .
معارف ناظری : عبدالکریم خان مخدوم .
حربیه ناظری : امیرعسکر اوروزبیك .
اوقاف ناظری : شمس الدین توردی حاجی .
عدلیه ناظری : ظریف قاری حاجی .
زراعت تجارت ناظری : ابوالحسن حاجی .
مالیه ناظری : علی آخوند بای .
وکیللر هیئتلریغه مأمور : حاجی اعلم آخون .
حفظ صحت ناظری : عبدالله خانی

دولت قورولوشیدان مقصد

حکومت نیك اینك برنجی وظیفه‌سی